

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԱՐԹԻ ՍԱԼԱԶՈՐԵՅԻՈՅ

ԳՈՎԱՍՍԱՆՔ ԾԱՂԿԱՆՑ

Դաւիթ վարդապետ Սալաձորցի, ի Սալաձոր (1) գեղջէ կարնոյ զաւառին, Թուի Թէ ապրած է յ'Ժէ կամ յ'ԺԸ դարու, եւ գրած է պէս պէս Տաղեր: Կը կոչէ զանձն «Որբ» կամ «Որբիկ», անտարակոյս զի ի մատաղ հասակի կորուսած է զիւր ծնողս: Սարկաւազութեան ժամանակին է Տաղն «Գովասանք Ծաղկանց», եւ ուրիշ Տաղ մի որ կը սկսի՝

Քեզի համրով օր էր տըված,

Կարմիր ու սեւ գիր էր գըրած:

Ի վերջն կ'ըսէ՝

Ես Դաւիթն եմ երիցացու:

որով կ'իմացընէ Թէ քիչ ժամանակէն երէց կամ քահանայ պիտի ձեռնադրուէր: (տես Տաշեան, Յուլիսի Հայ. 22. Մխիթ. Վիեննայ, երես 820 ր., համար Ժգ): Ի վարդապետութեան ժամանակին յօրինած է զՏաղն

Փառք քեզ, Թագաւոր փառաց, քեզ փառք տան աշխարհս ամենայն, եւ որ վերնագրեալ է՝ «Տաղս այս համեղագոյն... Դաւիթ Վարդապետի է՝ գե[ղ]ջիւ Սալաձորցի» (Տաշեան, անդ, երես 460 ա, Թիւ 6, համար ա): Ունի եւ ա'յլ Տաղ մի հոգեւոր, հայերէն եւ թուրքերէն խառն, որոյ սկիզբն է՝

Հայր Արարիչ, Տէր կենդանի,

եւ աւարտն՝

Սալաձորցի որբիկ Դաւիթ յուզի դարայ...

այս ինքն Եիզիւ գարս = Սեւերես (Տաշեան, անդ, երես 820 ա, Թիւ 1, համար ա):

Առաջիկայ Տաղս «Գովասանք Ծաղկանց» հրատարակեցաւ նախ ի լրագրին Տփղիսի Մեղու Հայաստանի, 1858: Երկրորդ անգամ ի մատե-

(1) Ի Խորենացւոյ Աշխարհացոյցին՝ մի ի գաւառաց հին Աղձնեաց երկրին կը կոչուի Սանձոր, ըստ հնագոյն ձեռագրաց ա'յլ 22. ունին Սալաձոր, Սալնաձոր, Սալնոյ Զոր: տես Խոր. Աշխարհ. տպ. Վենետ. 1865, երես 607, եւ ծան. 5:

նին Գարեգին վարդապետի Սրուանձտեանց, Հաւնով-Հոսով, տպ. Կ. Պոլիս, 1884. Ի նմին տարւոյ հրատարակեցաւ եւ յամսաթերթին Մ. Մամուրեանի Արեւելեան Մանուշ, Մարտ, երես 137 — . Ապրիլ, երես 177 — . Սրուանձտեանցի անուամբ (1), որ գաղափարած է զայն յամին 1878 ի Ձեռագրէ Փէրին գեղջ Ջարսանձագի, Երրորդ անգամ հրատարակեցաւ ի Տ. Կ. Կոստանեանցէ յ'Բ պրակի Նոր Ժողովածուն, տպ. Տփղիս, 1892, երեսք 66-75, հանգերձ համեմատութեամբք Մեղուի եւ Հաւնով-Հոսովի հրատարակութեանց, երեսք 75-78, Զորրորդ անգամ ես կը հրատարակեմ համեմատութեամբք Արեւելեան Մանուշ եւ Կոստանեանցի հրատարակութեանց, եւ այն օրինակին զոր ընկալայ յամին 1880 ի Կ. Պոլիս ի Հ. Ստեփանոսէ Նազըճեան, եւ զորմէ արդէն առիթ ունեցած եմ խօսելու ի Հայկական Բառաբանութեան, երես 127, Նազըճեանի օրինակին հետ նոյն թուի Հ. Ղ. Վ. Ալիշանի օրինակն՝ յիշատակեալ բազում ուրեք ի Հայքուսակի:

Մեծամեծ ազաւաղութիւնք ընթերցուածոց կան յամենայն ընդօրինակութիւնս Տաղիս որ հասած են առ մեզ, կամայական փոփոխութիւնք գաղափարողաց, աներու եւ տողերու յետեւյառաջութիւնք, եւ ընդհատութիւնք (lacunes)։ Մեղուի օրինակին մէջ կը պակասեն տողքն 61-64, 87-100, 117-134՝ որ են վերջին տունքն, Առ Սրուանձտեանցի կը պակասեն տողքն 1-17, 23, 32. վերջին տունքն 127-134 ամփոփեալ են ի հինգ տողս, եւ խառնաշփոթ են։ Յօրինակին Նազըճեանի կը պակասեն տողքն 1-16, 18-20, 32, 95-102. տողերուն կարգն ալ այլազգ է, սկըսեալ ի 58դէն մինչեւ 94, եւ 103-114։ Վերջին տունքն 127-134 զորս չունի Մեղու, եւ առ Սրուանձտեանցի հինգ տող է միայն, են ըստ օրինակին Նազըճեանի, Զսկզբնաւորութիւնն, տողք 1-16, եւ զտողն 32, ունի Մեղու միայն. տողն 66 կայ եւեթ առ Նազըճեանի (եւ ի Հայքուսակի, թիւ 31)։ Իսկ տողն 100 չիք եւ յոչ մի օրինակի։

Աւասիկ Սալաձորեցւոյն «Գովասանք Մաղկանց» այնու կարգաւ զոր հրատարակած է Տ. Կոստանեանց, կը նշանակեմ ծանօթութեանց մէջ զտարբերութիւնս ընթերցուածոց հետեւեալ համառոտութեամբք. Ն=Նազըճեան. Կ=Կոստանեանց. Մ=Մեղու Հայաստանի. Ս=Սրուանձտեանց։ Յետոյ այբուբենական կարգաւ կը քննեմ զուղղագրութիւն եւ զիսկութիւն իւրաքանչիւր ծաղկի, կը դնեմ նա եւ զմեկնութիւն օտար բառից Սալաձորեցւոյն, հանդերձ այնոքիւք որ հայերէն են, բայց սակաւածանօթ։

(1) Կարծեմ Սրուանձտեանց հրատարակած է զայն նախ ի Մամուրեանի ամսաթերթին, եւ ապա յիւր մատենին Հաւնով-Հոսով զոր ես չունիմ։

Օրհնեալ ես դու, Հա՛յր երկնաւոր, անքննելի աստուածութիւն :
 Կամիմ գովել սակաւ մի բան, միտքըս տրկար, խելքս է ի քուն .
 Անդամալոյց եմ ու համր, հաշմն եւ արուգ ու թոյլ արիւն (1),
 Ռտներս բեկեալ, ձեռներս կապած, ականջըս խուլ, ծանար եւ խորուն .
 5 Աչերս է կուր, չի տեսանել ճամբէս առեալ . ծով մի անհուն՝
 Նաւըս (2) բեկեալ ալեկոծէ, զարդ եմ եղեալ ի մէջ ծովուն .
 Տարակուսեալ եմ մոլորեալ, ո՛վ նաւապետ, իմ ճարըս դուն .
 Որպէս ետուր բըժըշկութիւն անդամալոյց համր եւ խըլուն (3),
 Կամ թէ մօրէ կուրն որ բացեր թըքով կառով ի կուր ծընուն,
 10 Նոյնպէս տո՛ւր ինձ բըժըշկութիւն, ըզգատաւամ, լինիմ արթուն .
 Բա՛ց զխելացս աչքս իմ մտացս (4), տո՛ւր ինձ շընորհք իմաստութիւն՝
 Որ ճանաչեմ չարն ու բարին, ու զիս հանեմ խաւար գըրուն,
 Տեսնում զաշխարհս եւ գոհանամ, փառք տամ Օծեալ Աստուածորդւոյն՝
 Որ ըստեղծեաց երկինք, գետին, եւ բաժանեաց լոյսն ի մըթոյն :
 15 Զորս տարերաց հրաման ետուր, հիմն եղան աշխարհիս շինուն .
 Հողըն, ջուրըն, քամին, հուրըն շաղկապ են մինն ընդ միւսոյն .
 *Անքակտելի սիրելիք (5) են, չեն բաժանիլ միմեանց սիրոյն .
 **Հուրն որոտաց, քամին հընչեաց, եւ բաժանեաց զհողն ի ջրոյն :
 Զուրն ըսպիտակ է ու աղի, քամին կարմիր անուշադոյն (6) .
 20 Հուրըն դեղին է եւ լեղի, սեաւ եւ թըթու համըն հողոյն :
 Հուրն օր է, քամին չաքաթ, ջուրըն ամիս, հողըն տարւոյն (7) .
 Հուրն երեխայ, քամին մանուկ, ջուրն ախեւոր, հողըն մահուն :
 ***Հուրըն դանկ է (8), քամին նուկի, ջուրըն լիտըր (9), հողն զանթա-
 րուն (10) :
 Այսպէս չորս են մեր եղանակք (11), ամառ, աշուն, ձմեռ, գարուն .
 25 Գարուն է ծառ (12), ամիսքն են ճիւղք՝ սեւ (13) ու սպիտակ պըտուղ
 շարուն .
 Երկոտասան ամիսք որ կան՝ Մարտն է խարխալ հիմըն տարուն :

(1) Մ . Կ՝ համր, ու հաշմն եւ արուգ, թոյլ արիւն : — (2) Կաւր
 քեռեւս ճամբէս . առեալ ծով մի անհուն՝ Նաւըս . իսկ Մ . Կ՝ չի տեսանել,
 ճամբէս առեալ ծով մի անհուն, Նաւըս : — (3) Մ . Կ՝ համր եւ խորուն .
 (սխալ) : — (4) Մ . Կ՝ աչքս ի մտացս : — (5) Այսպէս Ե . իսկ Մ . Կ՝ Ան-
 հաշտելի թշնամիք . (սխալ) : — (6) Այսպէս Մ . իսկ Ս . Կ՝ կանաւնադոյն :
 — (7) Իմա՛ տարի . իսկ Ե՛ արիւն . (սխալ) : — (8) Այսպէս Ե . իսկ Ս . Կ՝
 դանկի : — (9) Ե՛ ջուրն ընարէ [= լտը է] : — (10) Իմա՛ զանթաւ . Ե՛ հողը
 զանթարուն . Մ . Կ՝ հողն զանթաւ : — (11) Ս . Կ՝ եղանակ . Մ՝ Այս չորս
 եղանակ բարի . Ե՛ Այս չորսս են եղանակ բարիք : — (12) Այսպէս Ե . իսկ
 Ս . Կ՝ Գարուն տարի . Մ՝ տարին — (13) Այսպէս Ե . իսկ Մ՝ ունի ամիսք
 եւ ճիւղք, սեւ . Ս . Կ՝ ամիսքն են ճիւղ, սեաւ :

*8՝17 տողէս կը սկսի Եազըճեանի օրինակն :

**8՝18 տողէս կը սկսի Սրուանձտեանցի օրինակն : Եազըճեան չու-
 նի դատողն 18-20 :

***Տողք 23 չկայ առ Սրուանձտեանցի :

Յորժամ Մարտին ամիսըն գայ՝ Տէրըն հրաման կուտայ հողոյն .
 Հողն ի քընոյն հետ (1) կու զարթի, ճամբայ (2) կու տայ բոյս եւ տըն-
 կոյն .

Բուսնին գետնէն ու վեր (3) կու դան, կանանչ հագնին բոյսըն բիթուն .
30 Ապա օդոյն հրաման կու տայ՝ որ կու թափէ զցօղն ի յամպոյն .
 Ցօղո՞ձ, զաշխարհս (4) ցընծացունէ (5), զառտուր լինի ծաղկընբերուն .
 *Ուրախանայ երկինք, գետին, բուրէ հոտըն անմահութիւն (6) .
 Մաղկունք բացուին (7) հարիւր հազար, ցեղ ցեղ ներկած եւ գոյն-
 ըզգոյն (8) .

Կերպիւ կերպիւ (9) հոտեր ունին, մինըն քան ըզմիւսըն (10) սիրուն .
35 Նախ Ձընծաղիկն (11) ու Ձիգիտամ, Բարդն (12) ու Խաթուակն (13)
 յառաջագոյն .

Սոքա չորսըն միաբանին, ու ձայն ածեն ծաղկընբերուն .
 «Մաղկո՛ւնք, զարթի՛ք ի խոր քընոյն . քանի՞ պառկիք (14) ներքեւ
 հողուն .
 «Ելէ՛ք, զաշխարհ զարդարեցէ՛ք (15), բիւրք ի բիւրուց (16) անթիւ
 անհուն» .

Ապա բուսնին (17) ծառք եւ տընկունք (18), ծաղկին (19) ծառ-
 ներըն պըտղատուն (20) .
40 Յետոյ Բերդօյն (21) ու Կոկոռօյն (22) կու ջահառին ի յետ զամպուն (23) .
 Ճինկըն գեղինծաղիկ՝ (24) ցընծայ, փայլէ, ծըփայ (25) մէջ ջըրերուն .

(1) Մ՝ ետ . Ե՝ յետ . — (2) Այսպէս Մ . Ե . իսկ Կ՝ ջարաս . — (3) Այս-
 պէս Ե . իսկ Կ՝ Բուսնին, գետնէն ի վեր . — (4) Այսպէս Ե . իսկ Կ՝ Ցօղէ,
 աշխարհս . — (5) Ե՝ կու ցընծացնէ . — (6) Մ . Կ՝ անմահութեան . յակօղմ
 կը պահանջէ անմահութիւն . — (7) Այսպէս Ե . իսկ Կ՝ բուսնին . — (8) Կ՝
 գունզգուն . իսկ Ե՝ զանազանեալ գուն եւ զգոյն . — (9) Այսպէս Ե . իսկ
 Մ . Կ՝ Թիւրլու թիւրլու . Մ՝ Դուրլու դուրլու . (Թուրքերէն Տիւրլիւ տիւր-
 յիւ, Ազգի ազգի, Կերպակերպ) . — (10) Այսպէս Ս . իսկ Ե՝ մին քան զմիւսն .
 Մ . Կ՝ մինն քանց միւսն . (11) Մ՝ ձնծաղիկ . — (12) Մ՝ եւ չիքիդամ, բարթն .
 Ե՝ ու չիքիտամ, բարփն . (բարփն եւ Հ . Աշիշան ի Հայբուսակին, Գիւ
 324 .) Ս՝ ու ջըրկտամ, բարթն . Կ՝ եւ ջըրկտամ, բարդն . — (13) Ե՝ խոժ-
 վակն . Կ՝ խոժուակն . — (14) Ե՝ քնոյն, չորս մ՝ բոյս . — (15) Այսպէս
 Ե . իսկ Մ . Ս . Կ՝ Ջարթիք, աշխարհս ծաղկեցուցէք . — (16) Ե՝ բիւրք
 բիւրուց . Կ՝ բիւրք ի բիւրոց . — (17) Ս՝ Ապա բուսանի . Ե՝ Արմատանան .
 — (18) Այսպէս Ե . իսկ Կ՝ ծառք եւ տնկոյնք . Ս՝ ծառն ու տունկն .
 — (19) Ս՝ ծաղկի . — (20) Այսպէս Ե . իսկ Կ՝ ծառներն եւ պտղատուն .
 — (21) Այսպէս Ս . Կ . իսկ Մ՝ բանբուշն . Ե (եւ Հայբուսակ, 327, 695)
 բաքոն . — (22) Ս . Կ՝ քոքոռօյն . Մ՝ Կօկոն . Ե (եւ Հայբուսակ, 2846,
 695)՝ սքօնօն . — (23) Ս . Կ՝ կու ջահառին ի հետ ամբոյն . Ե (եւ Հայ-
 բուսակ, 695, 2846)՝ որ ջաջառին ի հետ զամպուն . Մ՝ որ ճահ առնու ի
 հետ զամպուն («Ջամպ», բոյս, Հայբուսակ, 695,՝ ախալ Կ . ճես ի Գըն-
 նութեան անուանց ծաղկանց յ՝Անթառաւ ծաղիկ .) — (24) Մ . Ե՝ Ճինկըն
 դեղին ծաղիկ . իսկ Ս . Կ՝ Ճինկըն դեղին ծաղիկ . — (25) Այսպէս Մ . Ե .
 իսկ Ս . Կ՝ ծպտայ .

* Զտողդ **32** չունին Սրուանձտեանց եւ Նազընեան :

- Ջուրն ու չայիր չիման՝ (1) ծաղկունք ցնծան ի յետ ձնաբերնուն (2) :
 Լեռն ու մարմանդ՝ (3) ծաղիկ դառնայ, ծաղկունք ծաղկին ի սարեւ
 րուն (4) :
 Ծիծաղին սարն ու ձոր ծաղկօք, ծափ զարնեն, ծրփան բիւրազոյն (5) :
 45 Կարմիր Կակաջն՝ (6) ալ ու դեղին, մօռ ու մախմուր (7) զարկել
 թերուն (8) :
 Սըմբուլն (9) մանաւու է հագել, զըրմըլ է (10) Եօթն-աղբօր աւ
 րին (11) :
 Հոռոմ ծաղկին է փըշոտել (12), բուսել (13) հետ Մոշին Մորենուն (14) :
 Պուտն ու Պըտուակն (15) ու Մատուտիկ (16) եւ ա՛յլ ծաղկունք բաւ
 ցուն սիրուն (17) :
 Եղընծաղկին (18) է խիստ դեղին, գոյնն է գունով քան զծիրանուն (19) :
 50 Անջըրդի տեղըն կու բուսնի, զըւարճանայ (20) ամուսն չորոյն (21) :
 Մափն (22) ու Մափծակն (23) ու Մափկոտրուկ (24) կու բուսնին կար
 զըն Խընկուկոյն (25) :
 Նաֆն (26) ու Ջինարն ու Ըռեհան՝ (27) հոտերն անուշ քան զամեւ
 նուն (28) :

(1) Ե՛ Ջուրն չայիրն չիման : — (2) Ե՛ կու ցնծան յետ ձնաբերնուն : Մ՛ որ ցնծան հետ ձնաբերնուն, Ս . Կ՛ ցնծան ի հետ ձնաբերնոյն : («Ձնաբեր», բոյս, Հայբուսակ, 1790, սխալ է . տես ի Քննութեան անուանց ծաղկանց յ'Անքառաւ ծաղիկ .) — (3) Այսպէս Ս . Կ . իսկ Ե՛ լեռուն մարմանդ . Մ՛ լեռն [լեռն ?] ու արմատ . (սխալ) : — (4) Իմա՛ ի սարերն . իսկ Ե՛ մէջ սարերուն : — (5) Մ՛ Սար ու ձոր ծաղկին, ծիծաղին, ծափ զարնեն ու ծփան միազոյն . Ե՛ Սար ու ձոր ծաղկին ծիծաղին, ծափ զարնեն ծփան միազուն : — (6) Մ՛ կանանչ . (սխալ) : — (7) Ե՛ մախմուր : — (8) Ե՛ զարկեր թերուն . Մ՛ զարկեր է թերերուն . Ս . Կ՛ է զարդարուն : — (9) Ե՛ Սըմպուլն . Ս . Կ՛ Սումբուլն : — (10) Մ՛ զըրմըլ . Ե՛ զըրմըլ [— զըմզ է] : — (11) Այսպէս Ե . իսկ Մ՛ Եօթն աղբօր արին . Ս . Կ՛ Եօթն աղբօրնց արին : — (12) Սխալ է յալեւնայն օրինակս, Ս . Կ՛ փոշոտել (Հայբուսակ, 1725, փոշոտեր) . Մ՛ փուշուտել . Ե՛ փոշոտեր : — (13) Մ՛ բուսեալ . Ե՛ բուսեր . — (14) Ս . Կ՛ հետ մոշին մորենուն . Մ՛ հետ մոլի մօրերուն . (սխալ) . Ե՛ հետ մոլին (սխալ) մօրենուն . (Հայբուսակ, 1725, մոլին ? եւ կարծե Մոշին . այս է ուղիղը) : — (15) Ե (եւ Հայբուսակ, 2609)՝ պտվակն . Ս՛ պտուան . Մ . Կ՛ պտուվարդն : — (16) Ե՛ պտվակն մատուտի . — (17) Մ՛ ղերուն [լերուն ?] : — (18) Այսպէս Ս . Ե . իսկ Մ . Կ՛ Եղան ծաղիկն : — (19) Կ՛ քանց ծիրանուն : — (20) Այսպէս Ե . իսկ Ս . Կ՛ կու ժրանայ : — (21) Այսպէս Ս . Կ . իսկ Մ՛ ամուսն ջերերուն (թերեւս ջերուն, որպէս ունի Հայբուսակն, 617) . Ե՛ ամուսն ջրոյն . (սխալ) : — (22) Մ՛ ծափն : — (23) Այսպէս Ե . իսկ Ս . Կ՛ ծափծալն . Մ՛ ծափծարն : — (24) Մ՛ փափկոտրուկն . (սխալ) : — (25) Ս . Կ՛ կը բուսնի կարգի խնկուկոյն . Մ՛ կը բուսանին կարգն զակոգուն . Ե՛ որք կու բացունի կորք խակուկու : — (26) Այսպէս Մ . իսկ Ս . Կ՛ Նաֆաֆն . Ե՛ Ցաֆն . (Նաֆ, կամ Նաֆաֆ, կամ Ցաֆ . Հայբուսակ, 2192 . անդ, 2465, փոխանակ Գաֆն՝ ընթերցիր Ցաֆն .) — (27) Ե՛ ու չինար ու ռեհան : — (28) Ս . Կ՛ քանց ամենուն . Ե՛ է նարկիզուն . (տես տող 54) :

Ղատիֆան՝ (1) ալ է ներկուել (2), նրման բհհեղ ու ծիրանւոյն (3) .

Ղարանֆիլն (4) մօռ է հագել (5), գոյն գեղեցիկ է՝ Նարկիզոյն (6) :

55 Ա՛յլ մանտր (7) ու մեծ ծաղկուէք գովեմ (8) : Թուրինչահն հետ
Մըշկերուն (9) :

Աւգեր ծաղիկն ու Մամխոպոպ կու բացուին (10) հետ Առուեղներուն (11) :

Մափծափըն (12) ծափ տայ ծիծաղի՝ (13) Ծիծափի ծըլուն թելերուն (14) .

Միլծափըն (15) ծաղկել (16) ծիրանի (17), խիստ գեղեցիկ է, շատ
սիրուն (18) :

Կաթնուկի ծաղիկն է դեղին, գոյնն է գըլուխ դեղիններուն .

60 Կոճղէզըն ներկած զանաւուզ՝ (19) հաւան չի լի (20) միւս գուններուն :

*Մափծիլն (21) սպիտակ է հագել, դեղին քաշել վերայ փորուն (22) .

Բուրն ամէն օրօճ շարել (23), նայեցէք (24) ի սպիտակ շարուն (25) :

Միլն ու Մըլուայն (26) ու Մարուրիկն՝ սուրմայ են քաշել (27) աչերուն .

Շատ գոյնըգգոյն ներկեր ունին՝ նրման դեղձան ծարուրուն (28) :

65 Հօրօտ (29) Մօրօտ մաւի ներկած ժանկառի նրման սուրմայուն ,

*Աչեր հագար պիտի նայի, խառնուել (30) հետ Ախլայխընծորուն :

Հիմի ծաղկուէքն են զօրացել, (31) չեմ գիտել ո՛րն է հետ որո՛ւն .

Ուառնուել (32) են յիրար, կու ցընծան, եւ փառք կու տան տե-
րանց Տէրուն (33) :

(1) Ե՛ Ջատֆան . (սխալ) : — (2) Մ՛ ալ է ներկեր . Ե՛ է ալ է ներկած : — (3) Մ՛ գունն է նման ծիրան բհհեղուն . Ե՛ վիրաման ծիրան բհհեղուն : — (4) Այսպես Ե . իսկ Կ՛ Ղարաֆիլն . — (5) Ե . Կ՛ հագեր : — (6) Ե . հոտըն անուշ քան զամենուն . (սեւ ճող 52) : — (7) Այսպես Ե . իսկ Ս . Կ՛ Այլ մանր . Մ՛ Այալ մանդր . (8) Մ՛ ու մեծ ծաղիկներն գու-վեն . (սխալ) : — (9) Մ՛ Թուրինչահն հետ մշկերուն . Ե՛ Թուրինչահն հետ մշկերուն, (Հայրուսակ , 775, Թաւրընջահն հետ մշկերուն . ուր յիշիւ եւ գրութիւնք Թաւրինչահ , Թուրնուշահ .) Ս . Կ՛ Թուրն ու շահէն հետ մշկերոյն : — (10) Մ՛ Այափիբ մամխոպոպն կը բուսնի : — (11) Այսպես Ե . (եւ Հայրուսակ , 157) . իսկ Ս . Կ՛ առուեղներուն , (12) Ե՛ Մափծափ : — (13) Մ՛ ծիծաղատի : — (14) Մ՛ ծիծաղան ծիլ ի բերուն . Ս . Կ՛ ծիծափի ծըլոյն թփուելուն [Թըփերուն ?] . Ե (եւ Հայրուսակ , 917)՝ լծափն ծըլուն թելերուն [Թերերուն ?] . — (15) Այսպես Ս . Ե իսկ Ս . Կ՛ Մալծափն : — (16) Ե՛ ծաղիկեր . Ս . Կ՛ ծաղիկի : — (17) Մ՛ հետ ծիրանուն : — (18) Մ՛ գեղեցիկ եւ վախ սիրուն . Ե՛ գեղեցիկ ու վախ վախ սիրուն : — (19) Այսպես Կ (եւ Հայրուսակ , 1468) . Մ՛ զանաւուզ . Ե՛ Կոճղէզն զանաւաթ է հագեր (Հայրուսակ , 1468, Կոճղէզն է զանաւաթ հագեր) : — (20) Ե՛ հաւան չէ : — (21) Ե՛ Ծիլծափն : — (22) Այսպես Ե . (սեւ եւ ճող 72 .) Մ՛ գլխոյն . Կ՛ գլխուն : — (23) Ե՛ օրօճ շարեր . (Հայրուսակն , 3258 . 2528, եւ 565, ծան . 2, կը սխալի թոյն համարելով զՕրօճ . սեւ ի Մեկնութեան բառից Սալաճորեցւոյն .) Ս . Կ՛ շար են շարուել . — (24) Ս . Կ՛ հայեցէք : — (25) Ե՛ սպիտակ զարուն : — (26) Ե՛ ծլվալն . Ս . Կ՛ ծըլուանն : — (27) Ե՛ քաղեր . (սխալ) : — (28) Ս . Կ՛ նման դերձանի ծարուրոյն . Ե՛ յինչ նման դեղձան ծարուրուն : — (29) Ե՛ Ուօրօտ : — (30) Ե՛ խառներ : — (31) Ե՛ ծաղկուէք են զօրացեր . Ս . Կ՛ ծաղկուէքն զօրացան : — (32) Կ՛ Ուառնուել . Ե՛ Ուառներ : — (33) Ե՛ ուրախութեամբ փառք կու տան տիրանց :

*Տողդ **61-64** չկան ի Մեղուի :

Տողդ **66 կայ միայն առ Նազըճեանի (եւ ի Հայրուսակի , 31) :

Տուղան եւ Թորթն (1) ու Մեղրիկ ծաղիկն նրման են ծաղկած (2) ծառերուն :

74 Սուտ-Վարդն է բաժնուել (3) յերամէն՝ խառնուել (4) յերամբն Մասրենուն (5) :
 Խաշխաշն ըզթագն (6) է բոլորել (7), գեղեցկացել (8) հետ Թուխմարուն (9) :

Բոլոր գըլխուն՝ ալ է կապել (10), մօռ է քաշել վերայ փորուն :
 Խոլնդատն ծաղկել ծառովն՝ (11) ընկեր եղել հետ Գոճմերուն (12) :
 Մաղկունքն ամէն յերամ ժողովել՝ ծաղիկ կու տան մեղուներուն :

75 Բարձուենեկին (13) գոյնն է պակաս, հոտիկն անուշ է բէջարուն (14) :
 Քան զամէնն (15) խոնարհ կենայ, կու բուսնի (16) ծաղկունանց (17) հետուն :
 Լեզուակ (18) անուն ծաղիկ մի կայ՝ որ կու բացուի (19) մէջ մարգերուն (20) :

Մաղիկըն մօռ մանաւուշ (21) է, նորա երամն է ինքնագոյն (22) :
 Շըրուան (23) ծաղիկն է սպիտակ, մարգըն (24) բուսնի հետ Մըրուանուն (25) :

80 Խոլորձըն ջահառի (26) թըփին, պայծառանայ առաւօտուն :
 Սինձն, Երիցուկն ու Եղերգակըն (27) կու սպասեն Արեւորդուն,
 Նոցա երամն ուրիշ է (28), կու շըրջին զօրն (29) հետ արեւուն :

(1) Ե՛ Թուրթն . Մ՛ Թուզն . (սխալ) : — (2) Մ . Ե՛ ծաղկանց . (սխալ) :
 — (3) Ե՛ է բաժուել . Մ՛ բաժանեալ . Կ՛ բաժնուել : — (4) Կ՛ խառնուիլ . Մ՛ խառնեալ . Ե՛ խառնել : — (5) Մ՛ յերամ մասրենուն : Ե՛ յերամբն մասրերուն : Կ՛ յերամ մասուրուն : — (6) Այսպէս Ե . իսկ Մ՛ թագն . Կ՛ թագ : — (7) Մ՛ է բոլորեալ . Ե՛ է բոլորի : — (8) Մ՛ գեղեցկացեալ . Կ . Ե՛ գեղեցկացել : — (9) Այսպէս Ս . Կ . իսկ Մ՛ հետ զաթմարուն . Ե՛ ի հետ զաթմարուն : — (10) Ս . Կ՛ կապել . Մ . Ե՛ ներկել : — (11) Ե՛ ծակներովն : — (12) Մ՛ կօշվէրունուն . Մ՛ ընկեր եղել հետ գօջմերուն . Կ՛ յընկեր եղել հետ գօջմերուն . Ե՛ ձեր եղեր է կոճմերուն : — (13) Մ՛ Բացուենեկին . Ս . Կ՛ Բարձենեկի : — (14) Այսպէս Կ . իսկ Ե՛ բէջարուն . Մ՛ պէջարուն . Մ՛ զպէշերուն . (սխալ) : («Բէջար կամ Բէջար», անուշահոտ ծաղիկ, Հայրուսակ, 343, սխալ է. Տես Բէջարէ ի Մեկնութեան բառից Սեպտորեցոյն .) — (15) Ե՛ Քան զամենայն . Կ՛ Քանց ամէնն : — (16) Ե՛ կենայ, ու բացուի . Կ՛ կուկենայ, կուբուսնի : — (17) Այսպէս Ե . իսկ Կ՛ ծաղկունանց . Մ՛ ծաղկանց : — (18) Մ՛ Լուակ : — (19) Այսպէս Ե . իսկ Կ՛ կըբացուի . (20) Մ՛ քարերուն : — (21) Ե՛ մանաւայ : — (22) Այսպէս Ե (եւ Հայրուսակ, 894) . Մ՛ նրա երամն է ինքնագուն . Ս . Կ՛ նորա երանգն է երկնագոյն . (Տես եւ տղ 82 . «Նոցա երամն ուրիշ է» .) — (23) Ս . Կ . Ե՛ Շըման : — (24) Մ՛ ու սպիտակն մարս . (սխալ) : — (25) Այսպէս Ս . Կ . իսկ Ե՛ բուսել հետ մրվանուն . Մ՛ կըբուսնի հետ միանձնուն : — (26) Այսպէս Ս . Կ . իսկ Ե՛ ջահ առեալ . Մ՛ Խոլոցն ջահ առնու : (27) — Այսպէս Ե (եւ Հայրուսակ, 635) . իսկ Մ՛ եղրթակն . Ս . Կ՛ եղրթագն : — (28) Մ՛ ուրիշ այ : — (29) Այսպէս Ե (եւ Հայրուսակ, 635) . Կ՛ որ կըշրջնի :

Գամուսաշն (1) ու Ջատր-ծաղիկն՝ Կոճակն՝ ծաղկել արտերուն (2) .
 Կորնկուկն ու կաքուեղեգն (3) խխտ (4) կու բուսնին մէջ քարերուն (5) .
85 Ակընջուկն ու Գառնդրմակն (6) կարօտ են Մանուշկին (7) տեսուն (8) .
 Մուրտն ու Շուշան ու (9) Բրաբրոն հասարթ են թէ զիրար տես-
 նուն (10) :

* Ուսամն գուլգազ է (11) ներկած , գոյնն է գըլուխ կարմիրներուն .
 Միշտ գեղեցիկ է խխտ (12) պայծառ , բուսնի մէջ պաղ աղբիւրնե-
 րուն (13) :

Խաթն ու Խալինճն ու (14) Լալազարն , հոտիկն անուշ Հազարդարուն (15) ,
90 Վարդն ու Գուլվարդն ու Հազրէվարդ (16) , երամըն (17) ծանր է
 վարդերուն (18) :

Ոսկեծաղիկն (19) պայծառացել՝ (20) գեղեցկացել լաւուն լաւուն (21) .
 Բոլոր գըլխոյն ջրգայ դարկել (22) . սա է ծաղկանց ենդիչարուն (23) .
 Շարչարուրիկ ծաղիկ մի կայ , դեղին քաշել վերայ փորուն (24) .

Թերերն (25) ամէն պաղամ ներկել , նորա ուրջն որպէս Տորուն (26) :

95 ** Գուլխոսպաւ ծաղիկ մի կայ՝ որ չի բացուիլ (27) զօրն արեւուն .

(1) Մ յունի . Մ . Կ՝ Կամօտաշն . Ե (եւ Հայրուսակ , 404)՝ Գաման-
 տաշն : (2) Մ՝ Կ՝ կոճակն կոծաղիկ արտերուն . Ե՝ զոճակն՝ ծաղկեր ա(ր)-
 տերուն . Մ՝ կոճակ ծաղիկ հետ արտերուն : — (3) Ե՝ Կորնկուկն (եւ Հայրու-
 սակ , 1545, 1386) եւ կաքու եղեգն (Հայրուսակ , անդ , Կաքուեղեգն ,
 Կագուեղեգն) . Մ . Կ՝ Կանկուկն ու կակվեղիկն . Մ՝ Խնկուկն ու կագե-
 ղեգն : — (4) Մ՝ խխտ : — (5) Ե՝ կը բացուին մէջ սորքերուն (Հայրուսակ ,
 1545, 1386 , սորքերուն) : — (6) Այսպէս Մ . Կ . իսկ Մ՝ Ակնտակն ու գառի
 գմակն . Ե՝ Ակն եւ տունկն եւ գառին դմակն . (Հայրուսակ , 45 , Ակնեւ-
 տունկն եւ Գաննիդմակն . եւ կը մերժե գլկանջուկ . իսկ ի 423 կը գրե
 Ակընջուկ) : — (7) Ե՝ մանիշկին : — (8) Մ յունի կարօտ են Մանուշկին
 տեսուն : — (9) Այսպէս Մ . Կ . իսկ Ե՝ Մուրտն եւ ուսամն եւ . (Հայրու-
 սակ , 389 , Մուրտն ու Սուսամն եւ . որ եւ յերես 511 աստ . «Ուսամն Սա-
 լածորեցւոյն՝ ուղղելի է Սուսամն» .) — (10) Մովսէս կարգաւ ունի Ե . իսկ
 Մ՝ Հասարթ են իրար տեսնելուն մուրդն ու շուշանն ու բրաբրոն . Մ . Կ՝
 Հասարթ են իրար տեսնելու մուրտն ու շուշանն ու բրաբրոն : — (11) Ե՝
 Սուսամն գուլգազ ի . իսկ Մ . Կ՝ Սուսամն կուհազ (սխալ) է : — (12) Ե՝
 գեղեցիկ ինքն է : — (13) Այսպէս Մ . իսկ Կ՝ բուսնի պաղաղբիւրներուն .
 Ե՝ բուսեր ի մէջ աղբրներուն : — (14) Այսպէս Մ . Կ . իսկ Ե (եւ Հայ-
 րուսակ , 984)՝ Խաթն խալինճն եւ . — (15) Այսպէս Ե . իսկ Մ . Կ՝ անուշ
 եւ զարդարուն . (սխալ) . (Ուղղականն է Հազարդարուն , եւ ոչ Հազարդա-
 րա , որպէս համարի Հայրուսակն , 1579 . Տես ի Քննութեան անուանց ծաղ-
 կանց .) — (16) Այսպէս Ե . իսկ Մ . Կ՝ հարգէ վարդ . (սխալ) : — (17) Այս-
 պէս Ե . իսկ Մ . Կ՝ երամ : — (18) Ե՝ վարդենոյն : — (19) Ե՝ Ոսկի ծաղիկն :
 — (20) Ե՝ պայծառացեր . Մ . Կ՝ սուրթ առեր : — (21) Ե (եւ Հայրու-
 սակ , 2401)՝ լայիւն լայիւն : — (22) Մ . Կ՝ Բոլոր գլխոյն ճղայ շարել . Ե
 (եւ Հայրուսակ , 2401)՝ Թերերն ամէն ջղա դարկեր : — (23) Այսպէս Ե . իսկ
 Մ . Կ՝ ենդիչարուն : — (24) Այսպէս Ե (եւ Հայրուսակ , 2291) . իսկ Մ . Կ՝
 դեղին հագել հետ ընկերուն : — (25) Մ . Կ՝ Թփերն : — (26) Մ . Կ՝ տորոն :
 — (27) Այսպէս Մ . իսկ Կ՝ չի բացուիլ :

* Տողդդ **87-100** չկան ի Մեղուի :

** Տողդդ **95-102** չկան յօրինակին իսղըճեանի :

Արեւմտեան (1) յետ կու բացուի, պայծառանայ մէջ գիշերուն :
Գուգէլ (2) անուն ծաղիկ մի կայ՝ որ դեղ է ամէն անբժիշկ ցաւերուն :
Փեննայ (3) ծաղիկն ու Լօչտակն՝ Աստուած դեղ տրել (4) դարդերուն :
Խազալն թուփն է բոլորել, բուսել է հետ շըշնարտուն (5) :

100

Գինարբին հոտն է գովական (6), շատոնք հատրաթ նորա հոտոյն (7) :
Ծաղիկըն փունջ փունջ է եղել, մարդ չի յագել իւր կարօտոյն (8) :
Ճաշկին ծաղիկն (9) է խիստ հոտով (10), դեղին նըման է Ջաֆրա-
նուն (11) :

Բարձր լեռներ կու բուսանի (12) Ջաֆրանն հետ Կընքաւորուն (13) :

105

Ջամբիւլ ծաղիկն է փխտ գունով (14), ինքըն կարմիր պայծա-
ռագոյն (15) :

Նարդոս ծաղիկն ու Կինամոն՝ (16) լըցուել են Աստուծոյ բարւոյն :

Խաթ Թութիայ (17) ծաղիկն որ կայ՝ (18) ձեռքըն չինգնիլ (19) ջա-
ռահներուն :

Ամէն սահմանք չի գըռնուիլ (20), դիմաթ (21) չունի ինքն իւր տեղ-
ւոյն (22) :

Այն Ասպուզան (23) ծաղիկն որ կայ՝ (24) իսկի վար չի գալ լեռնե-
րուն :

110 Վառ կապուտ է հոտըն (25) սակաւ, արմատըն դեղ է եղներուն (26) :

Այն Անթաւամ ծաղիկն որ կայ՝ (27) ծաղիկ ծաղկել ծաղկներուն (28) :

Ամառ ձըմռ չի չորանալ, հինն է (29) պայծառ նըման նորոյն :

(1) Այսպէս Ս. իսկ Կ՝ Արեւմտեան : — (2) Այսպէս Ս. իսկ Կ (եւ
Հայբուսակ, 526)՝ Գուգէլ : — (3) Ս.՝ Փէննա. Կ՝ Փէննահ : — (4) Ս.
տուել. Կ՝ տուեալ : — (5) Ս.՝ ճշնարտուն. (Հայբուսակ, 958, Խա-
զալին... Ճշնարտուն :) — (6) Մ՝ Գինէվարգին հոտն է գինեղուն :
— (7) Մ՝ շատ ոք հատրաթ նորա հոտուն. Ս. Կ՝ շատոնք հատրաթ են
նորա հոտոյն : — (8) Մ՝ Ծաղիկն փունջ փունջ մարդ չէ էլել իւր կա-
րօտուն : — (9) Այսպէս Ս. իսկ Մ՝ Ճաշկին ծաղիկն. Ս. Կ՝ Ճաշքինթ
ծաղիկն : — (10) Այսպէս Ս. Կ. իսկ Մ՝ հոտով անուշ. Ե՝ խիստ գունով :
— (11) Այսպէս Մ. Ե. իսկ Ս. Կ՝ դեղին է նման զաֆրանոյն : — (12) Ե՝
Բարձր լեռներ կը բուսանի. Մ՝ Բարձր լեռներ կըբուսանին. Ս. Կ՝ Բար-
ձր լեռներն կուբուսանի : — (13) Ս. Կ՝ զաֆրանն հետ Կընքաւորոյն : Մ՝
զաֆրանին հետ կընկանվարուն. Ե (եւ Հայբուսակ, 1880, 703)՝ զաֆրանն
հետ ճկնաւարուն : — (14) Այսպէս Մ. իսկ Ս. Կ՝ հոտովն անուշ. Ե՝ հո-
տով անուշ : — (15) Այսպէս Ս. իսկ Ս. Կ՝ ինքն սպիտակ է կարմրագոյն :
— (16) Ե՝ Նարդոսն եւ Կինամոն ծաղիկն : — (17) Կ՝ Խաթթութիայ :
— (18) Ե՝ ծաղիկ մը կայ : — (19) Ե՝ չինգնիլ. Ս. Կ՝ չի գալ : — (20) Ե՝
չեն գտնուիր : — (21) Ե՝ դիմաթ. Մ՝ գիմաթ. (սխալ) : — (22) Իմա՝ տեղին :
— (23) Ե՝ Անասթասան. Կ՝ Այն սապուսան. (սխալ) : Մ՝ Այն բուրբոտան.
(եւ ի ծան. 115 տղիմ, Բուրբոտան) : — (24) Ե՝ ծաղիկ մի կայ : — (25) Ե՝
հոտն է : — (26) Այսպէս Ս. իսկ Կ՝ արմատն դեղ է եղներուն. Մ՝ որ ու
սահաթ է եղներուն. Ե՝ ի սահանդ եղեր է իղներուն : — (27) Ե՝ Մէկ ան-
թաւամ ծաղիկ մի կայ : — (28) Այսպէս Ս. Կ. Ե. իսկ Մ՝ ծաղկերուն : — (29) Ե՝
հինըն :

Այն Նունուֆար ծաղիկն որ կայ՝ (1) բուսնի (2) յատակըս (3) ծո-
վերուն (4) .

Օձերն զինքն կու պահեն, մարդ չի քաղել նոցա առնու :

115 Այն Բուրաղան (5) ծաղիկն որ կայ՝ (6) վարդ է շարել հետ բան-
գերուն (7) .

Կարմիր խընձոր Թաղաւորաց, ոսկի բուրվառ խընկով լեցուն (8) :

• Այն Բալասան (9) ծաղիկն որ կայ՝ երամըն (10) մեծ ծանր ամե-
րուն (11) .

Սուրբ մեռնին (12) մակարդն այն է՝ որ կու կարդան մէջ գրքե-
րուն (13) :

Այն Սուսամբար ծաղիկն (14) որ կայ՝ գեղեցկացել (15) պայծա-
ռագոյն .

120 Երբ որ բացուի վերել (16) Թըփին՝ խիստ գեղեցիկ է (17) ու սիրուն :

Այն Համասփիւռ ծաղիկն որ կայ՝ ծաղկել ծաղկովն (18) հազարագոյն .

Կոյր աշերուն լոյս կու բերէ՝ թէ Տէրըն տայ՝ աղամորդոյն .

Երկոտասան արմատ ունի, բուսնի երկոտասան տարւոյն .

Ամէն Թըփին գոյն մի ծաղիկ (19), Հրեշտակք զմայլին (20) անուշ
հոտոյն .

125 Արքայիկ (21) օձն է սպիտակ (22), խիստ խորագէտ ու իմաստուն (23) .

Համասփիւռն (24) կու հետեւի, եւ զօրութիւն կ'առնու հոտոյն (25) :

Մօ՛ (26) Սալաձորցի սարկաւազ, դաստան արիւր ծաղկըներուն .

(1) Ե՛ Մէկ Նունուֆար ծաղիկ մի կայ : — (2) Ե՛ բուսեր : — (3) Այս-
պէս՝ Ս . Կ . իսկ Ե՛ յատակն . Մ՛ յեզերս : — (4) Ե՛ ջրերուն : — (5) Ե՛
(եւ Հայրուսակ, 382, ուր գրի եւ Բուրաղան)՝ Մէկ բուրաստան . (սեւ ի
ծան. **109** տղին, Ասպուզան .) Մ՛ Եւ այն բոզան : — (6) Ե՛ ծաղիկ
մի կայ : (7) Այսպէս Ե . իսկ Մ՛ վարդ է շարեր իւր պատկերուն . Ս . Կ՛
վարդ է շարեր հետ խնկերուն : — (8) Ե՛ է խընկենոյն . Մ՛ հետ խնկե-
րուն : — (9) Ե՛ պալասան : — (10) Ե՛ իրամն : — (11) Այսպէս Ե . (Հայ-
բուսակ, 281, երամըն մեծ է Ամիրնուն .) Ս . Կ՛ երամն շատ է : — (12) Ս .
Կ՛ Սուրբ մեռնի . իսկ Ե ըով՝ Մեռնին : — (13) Այսպէս Ե . իսկ Ս . Կ՛ որ
կարդան ի մէջ գրերոյն : — (14) Այսպէս Ե . իսկ Ս . Կ՛ Այն գոհար վարդ
ծաղիկ : (15) Ե՛ ինքն կարմիր : — (16) Ե՛ վերա : — (17) Ս . Կ՛ Թփին,
գեղեցիկ է : — (18) Այսպէս Ե . իսկ Ս . Կ՛ ծառովն : — (19) Ե՛ Ամէն թուփ
գուն մը կը ծաղկի : — (20) Այսպէս Ե . իսկ Ս . Կ՛ մարդ կուսմայի :
— (21) Ե՛ Այն արքայիկ : — (22) Ս . Կ՛ է Թագաւոր : — (23) Ս . Կ՛ ինքն
սպիտակ որպէս զձիւն : — (24) Ե՛ Իմաստութեան : — (25) Ե՛ եւ զօրու-
թեամբ կ'առնէ հըլուն : — (26) Տողք **127-134** են ըստ օրինակին Եւ-
զըճեանի : Առ Սրուանձտեանցի է հինգ տող, եւ խառնակ .

Սալաձորցի սարկաւազ որբ Դաւիթն եմ անգէտ գրոց բաներուն .
Կեանքս նման ծաղիկներուն , որ կը բացուի առաւօտուն եւ չորանայ
մինչ իրիկուն .

Շատ դատեցայ թէ գլուխն առնում ծաղկներուն .

Մաղկունք որ վարդ են աշխարհիս, օրինակ երկնից աստղերուն .

Սակաւ ծաղկունքս գովեցի, բազումն մնաց վարպետներուն :

• Տողք **117-134** չկան ի Մեղուի :

Ծաղկունքըն զոր զու ես գովել՝ (1) օրինակ երկնից աստղերուն .

Բանի՞ դատիս ի հետ մեղաց . կու նմանիս նանիւր ծաղկուն ,

ԱՅՈ Առաւօտուն ցանեն՝ բուսնի ծաղկի , չորնայ մինչ յերիկուն :

Խեւ (2) Դաւիթն եմ , շատ դատեցայ՝ գլուխն առնում (3) ծաղկը-
նեբուն .

Սակաւ ծաղկունքն ես եմ գովել (1) , բազում մրնաց վարպետներուն :

Երկիրս Արգրում կ'ասեն , Սալաձոր գեղս իմ օթեւան .

Ով ոք որ մէկ «Հայր մեր» ասէ՝ լինի Աստուծոյ սերական :

• • •

Փննութիւն անուանց ծաղկանց

յիշատակեցոց ի Դաւթ Սալաձորեցոյ .

1. Ա խ լ ա խ ն ձ ո Ր . տող 66, «Հօրօտ Մօրօտ... խառնուել հետ Ախլախնձորուն» : = Այս բառ կը գտնուի եւ ի Բժշկարանս Խ ա լ խ ա յ խ ն ձ ո Ր գրութեմ , եւ իբր հոմանիշ Զիւնածաղկի : Նոր Հայկազեանն կ'ըսէ ի բառն Զիւնածաղիկ . «Իսկ ի Բժշկարանս եւ ի Հին Բառգիրս՝ Զիւնածաղիկն եւ Զնծաղկիտակն մեկնի բառիւքս այսօրեւք . Սորընջան , Սիւրիւնճան , Մախմուր չիչէկի , Հիւզպէ , Խըլպուզ , Խլօպուզ , եւ Խ ա լ խ ա յ խ ն ձ ո Ր : Ի սոսին բերի կոչեցեալն յայլոց Կողքեւեան ծաղիկ , զի Մեւնիսքի ունի այսպէս . Colchicum, Colchicus flos, Մախմուր չիչէկի , Հիւզպէ . Colchicum ephemerum, Hermodactylus, Սիւրիւնճան» : Զիւնածաղիկ տրուած միւս վերոյեղեալ անուններէն՝ Խլօպուզ (հայերէն) եւ Հիւզպէ (պարսկերէն)՝ կը հաստատուին յաջորդօք . «Խլօպուզ . Զիւնածաղիկ» . Հ . Մկրտիչ Անանեան , Բոյ . յԱշխարհաբատէ ի Գրաբան . — «Հիւզպէ . Զիւնածաղիկ . է ծաղիկ ինչ վայրենի . Թուրքերէն Զիկսեմ չիչէկի» . Գէորգ Տէր Յովհաննէսեան , Բագ . Պրս . -Հայ . : Իսկ Յովհ . Աթառասեանց , Նրեւանի նահանգի Բուսականութիւնը , տպ . Երեւան , 1881 , երես 66, կը զանազանէ զԶնծաղիկ եւ զԽլօպուզ , բայց չի նկարագրեր ո'չ զմին եւ ո'չ զմիւսն :

Յայլեալլ հաւաքումնս Գաւառական բառից գտած եմ որ Ա խ լ ա խ ն ձ ո Ր եւ Զիւնածաղիկ մի եւ նոյն ծաղիկն է . «Ըստ Կարմիրքցոց Ա խ լ ա խ ն ձ ո Ր՝ է ըստ Խոտրջրեցոց Զնծաղիկ» , կը գրէ մէկն . (տես եւ Հայրուսակ , 31) . — «Ա խ լ ա խ ն ձ ո Ր ըստ Ալաշկերտցոց՝ Թըզաշափ բոյս մի է անուշահոտ եւ դեղին ծաղկով» . Հայրուսակ , երես

(1) Ե՛ գովեր : — (2) Մ՝ որք : — (3) Այսպէս Ս . Իսկ Ե՛ առնեմ :

675, Թիւ 31. Խալաթա խնձոր Բժշկարանաց չկայ ի Հայրուսակին. — «Ախլախնձոր (գտանի) ի Բասեն» . այսպի միայն Հ. Ղուկաս Ինճիհեան, Նոր Հայաստան, 38: Որովհետեւ Զիւնածաղկին՝ ըստ Սալաձորեցոյ ձեանց հաշիւուն պէս կը ծաղկի (տող 35), եւ Ախլախնձորն որիչ կը յիշատակուի (տող 66), երկու ծաղկիներդ չեն ուրեմն նոյնանշան . կամ Թերեւս Սալաձորեցին երկու անուամբք զմի եւ նոյն ծաղկերն ուզած է նշանակել . համեմատէ զիւր ըսածն՝ Թէ «Հօրօտ Մօրօտ խառնուել հետ Ախլաթախնձորուն», ընդ հեռեւեալ բանս կոստանդնի Երզնկացոյ, ի Տաղին «Այսաւր եղեւ պայծառ գարուն» .

Ահա գրնան խընդիր Հօրօտ Մօրօտ ու Զուճածաղկին,

Ու զըրկեն Թէզ եւ ձէնեն զՇուշանն որ է ի մէջ դաշտին :

Զիւնածաղիկն է գգ. Colchique բուսոյ մի տեսակն, եւ Թուրք բուսարանից Colchicum variegatum կոչածն, որոյ արմատն յատուկ բառիւ կը կոչուի գգ. Hermodacte (= Հերմեսի մատն, ո՛չ Թէ Որմզդի՝ ինչպէս ունի Հայրուսակն, 1779-82) . այս Hermodacte է զոր մեր Բժշկարանք կ'անուանեն Զիւնածաղկի տակ, արաբերէն Սիւրեհման : Անտաբակոյս Զիւնածաղիկն է զոր Իբն էլ-Բէյտար (գգ. Թրգմ. L. Leclerc, Հ. Բ. Թիւ 1345) կը կոչէ արաբերէն Chenbelid . Fleur de Colchique . C'est la fleur du Sourcndjan, ayant la couleur de la Rose et la forme d'un petit Lys ou plutôt la forme même du Safran. Dans son développement, elle atteint les dimensions d'une fleur moyenne d'Amande amère, tenant le milieu entre le rouge et le blanc. C'est la première fleur qui apparaît dès que tombent les pluies du printemps . Son odeur est pénétrante . — «Շենպէիյիյ, Շենպէիյիյ . Մաղիկ իմն գեղնագոյն, որ ըստ ձեւոյն եւ ըստ հոտոյն նման է ծաղկան Թուրնջի, եւ եթէ հոտոտիցի՝ փարատէ զգլխացաւութիւնն» . Գէորգ . (Հայրուսակն, 1779-82, սխալ կ'իմանայ «Շանպալիթ = Շահբալուտ, Բալուտ» . եւ 2281, «Շանպալիթ = Շան Բալուտ») . Ինճիհեան, Նոր Հայաստան, 38, այսպէս կը նկարագրէ զԶիւնածաղիկ . «Զնծաղիկ, որ վասն զի յետ լուծանելոյ ձեան իսկ եւ իսկ ծաղկի, յայն սակս կոչեցաւ յայս անուն . ի գործածեն ի դեղորայս, որ փարատիչ է տագնապոյ եւ ալլոց ցաւոց : Տերեւք սորա խիտ առ խիտ սփռեալ են զերեսօք գեանի . ծիղ նորա թզաչափ՝ ունի ի գլուխ իւր ծաղիկ փոքր, ոմանք սպիտակ, եւ ոմանք ի դոյն Մանուշակի . [սպիտակ, դեղին եւ կապոյտ] . Նոր Հայկզ. ի Զիւնածաղիկ .] տեւէ զաւուրս չորս կամ հինգ . ունի սոխ [գգ. bulbe] փոքր կաղնաչափ» : Կայ գգ. Nivéole printanière (ի լատինականէն Nix, nivis, Զիւն), Leucojum vernal, Nivéole d'été, Leucojum aestivum եւ Nivéole d'hiver, որ եւ Perce-neige, Galanthus nivalis. ա՛յլ է եւ Boule-de-neige, Թուրք. Գար բօփու :

Զոյգ ընդ Զիւնածաղկի կը յիշատակէ Սալաձորեցին (տող 35) եւ Զիգիտամ, Բարդ, Խաթուակ, չորեքեան եւս նախաբոյս գարնանային ծա-

դիկք : Զիգիսաւ (սխալ է Զրիկտամ ի Ս եւ Կ) է Թուրքերէն Զիկսեւ չի-
յիկի = Զիւնածաղիկ ըստ Դէորգայ : քայց ծաղկերգուն Թուի Թէ Զիւնա-
ծաղիկ տեսակ մի կ'իմանայ : Ա' յլ է «Ալնան Զիկսաւ» Ամիրտուլվաթայ,
որ եւ Դեղին Շուշան, գղ. Hémerocalle (եւ ո՛չ Amaryllis, ինչպէս սը-
խալ կ'իմանայ Հայրուսակն, 2357, 2706 • տես Իբն էլ-Բէյտար, Հ • Ա •
209) : Ա' յլ է դարձեալ նորին Ամիրտուլվաթայ «Բիֆիֆ Զիկսաւ», որ եւ
Գուզդուն զըլըմը, Կարսիւր Շուշան, գղ. Glaieul, (Հայրուսակ, 5) :

Չ • Ա • Կ • ա • ն • ջ • ո • ւ • Կ • (աւսիւօրէն Ա • Կ • ն • ջ • ո • ւ • Կ •) տող 85, «Ակնջուկն
ու Գառնիւմակն» : = Գառնիւմակ, կամ ըստ Բժշկարանաց՝ Գառնադմակ,
է գղ. Grande Joubarbe • որոյ փոքր տեսակն կը կոչուի Գառնադմակիկ,
գղ. Petite Joubarbe, Orpin blanc • Թուրքերէն՝ Գուլագ օրու = Գառնա-
դմակիկ (Հ • Յակոբոս Պօղաճեան, Բոգ. Տաճկ. — Հայ.) : Ա • Կ • ն • ջ • ո • ւ • Կ • =
Գուլագ օրու = Գառնադմակիկ է ուրեմն ուղիղն ըստ Սրուանձտեանցի
օրինակին, (ո՛չ Թէ Ակնտակ, Ակն եւ տունկ, Ակնեւտունկ) • մանաւանդ
դի կայ եւ ի Բժշկարանի • «ՉԱ • Կ • ն • ջ • ո • ւ • Կ • խոտն քաղէ եւ չորացո եւ լե-
սէ» • Հայրուսակ, 40) : Նոյն է անտարակոյս եւ Ա • Կ • ա • ն • ջ • ա • խ • ո • տ •, բառա-
կան թարգմանութիւն Թուրքերէնին Գուլագ օրու, որ «ի լրոյ եւ ոչ
գրոց հանդիպուած» է, կ'ըսէ Հայրուսակն, 39 : Ա' յլ ինչ Թուի Ա • Կ • ա • ն •
դ • ո • ւ • Կ •, Հայրուսակ, 38 • գղ. Acanthe?

Աղբրանց արիւն, Աղբրանց արիւն • տես Ե • օ • Թ • ն • ա • ղ • ք • օ • ր • ա • ր • Ի • ւ • ն • :

Յ • Ա • ն • Թ • ա • ո • ա • մ • ծ • ա • ղ • Ի • Կ • տող 111, «ամառ ձմեռ չի չորանալ» : =
«Ա • ն • Թ • ա • ո • ա • մ • ծ • ա • ղ • Ի • Կ • (տպ. ծառիկ) • վայրի ծաղիկ յատուկ այս ա-
նուամբ, որ բուսանի անջրդին վայրեր, խիստ անուշահոտ, նարինջ եւ
դեղին գո՛նով» • Սրուանձտեանց, Մանուկայ, 441 : Տփղիսեցի բժիշկն Ստե-
փանոս Շահրիմանեան յիւր Տնկաբանութեան Բառարանին կը գրէ • «Ա • ն •
Թ • ա • ո • ա • մ • ծ • ա • ղ • Ի • Կ • լտ • Helichrysum • Թուրք. Այրուն Պաշը» : Գղ.
Immortelle jaune կամ Éternelle jaune ծաղիկն՝ ըստ արդի բուսաբա-
նից կը կոչուի Helichrysum orientale •

Դիտողութիւն • — Ի Սալաճորեցւոյ յիշատակեալ չորս ծաղիկք, Ան-
թառամ ծաղիկ, Աւգեր ծաղիկ, Կոկոռոջ (Քոքոռոջ), Մեղրիկ ծաղիկ, կը
գտնուին եւ Մշակ լրագրի ԺԸ տարւոյն 88 թուոյն մէջ • (տես Հայրու-
սակ, 104, 249, 3223, 2049) • Ո՞ր է Մշակի ԺԸ տարին • 1890, Թէ ա' յլ
տարի, չդիտեմ : Թուի Թէ Մշակի նոյն թուոյն մէջ յօդուած մի կայ՝ յու-
րում ի Սրուանձտեանցի Համով-Հոսովէն անուած են բառքդ • (Աւգեր
ծաղիկ, Քոքոռոջ, եւ Զնաբեր — զորմէ ի ստորեւ — զայն կը յայտնեն :
Փափագելի էր որ Հ : Ալիշան փոխանակ «ԺԸ»՝ դնէր զտարի Մշակին,
փոխանակ պարզապէս նշանակելու «Մշակ, ԺԸ, 88»՝ ընդօրինակէր դեռ •

տուած լրագրին․ գի յ՝ Անթառամ ծաղիկ, 104, կ'ըսէ թէ այս ծաղիկ, գեղին գունով՝ ըստ Սրուանձտեանցի, կ'ըլլայ նա եւ «կարմիր գունով, Մշակ, ԺԸ. 88»․ Թերեւս Մշակի յօդուածագիրն Ա.գեր ծաղիկ, Մեղրիկ ծաղիկ եւ Գոքոռոջի մասին ալ ծանօթութիւն տուած է (1)։ — Հայրուսակն կը գրէ դարձեալ․ «1790․ Զնաբեր? Յիշուած է յօրագրի (Մշակ, ԺԸ. 88)»։ Է․ Ալիշան չէ իմացած որ յօդուածագիր լրագրիդ առած է զայդ կարծեցեալ ծաղիկ անունն ի Սալաձորեցւոյ, ըստ հրատարակութեան Սրուանձտեանցի, տող 42․

Զուրն ու չայիր չիման ծաղկունք ցնծան ի հետ ձնաբերոյն․ որ ի հրատարակութեան Մեղրիի նոյնպէս սխալ է «որ ցնծան հետ ձնաբերուն»։ Ուղիղն է ըստ Եազընեանի օրինակին՝

Զուրն չայիրն չիման ծաղկունք կու ցնծան յետ ձնաբերուն․

Սալաձորեցին ըսել կ'ուզէ՝ թէ Յետ ձինարբերից կը ցնծան ծաղիկներն ի Զուրս եւ ի մարգագետինս։

Այսպէս սխալ է եւ Զամպ ծաղիկ, իբր թէ յիշատակեալ ի Սալաձորեցւոյ․ սա կ'ըսէ ի 40 տողին․

Յետոյ Բերդօշն ու Կոկոռօշն կու Զահառին ի յետ զամպուն․ ինչպէս երկու տող ետքը կ'ըսէ՝ ի յետ ձնաբերուն։ «Զամպ» կը կոչեն Խոտրջրեցիք մինչեւ ցայսօր Լեռներու վերայ գիզուած ձիւնն․ ծաղկեղբու ին ըսածն է՝ թէ Իսկ եւ իսկ ընդ հալել լեռներու ձեանց (= ի յետ զամպուն) կը պայծառանան Բերդօշն ու Կոկոռօշն․ սխալ է յամենայն օրինակս «ի հետ զամպուն»։ Է․ Ալիշան, Հայրուսակ, 695, թէպէտ եւ գիտէ որ «Զամպ նշանակէ միացորդ ձեան լեռանց վրայ», համայն եւ այնպէս կը նշանակէ «Զամպ» իբր անուն բուսոյ, «ի հետ Զամպուն»։ Ոչ ինչ ընդհատ սխալ է նա եւ «Բէջար կամ Բէջար, անուշահոտ ծաղիկ», իբր ի Սալաձորեցւոյ, Հայրուսակ, 343․ տես Բեջարե ի Մեկնութեան բառից Սալաձորեցւոյն։ Կայ եւ Օրօճ ի 62 տողի ծաղիս, զոր զգ. Genet կը կոչէ Հայրուսակն, 3258, 2528, եւ 565, ծան. 2, առանց բերելոյ վկայութիւն ի Սալաձորեցւոյ․ տես Օրօճ ի Մեկնութեան բառից ծաղկեղբուն։

? 4․ Առու եղ, կամ Թերեւս Առու եղն եր․ տող 56, «Աւգեր ծաղիկն ու Մամխոպոպ կու բացուին հետ Առուեղներուն», զոր Ս․ Կ․ կը գրեն «հետ առուեղներուն»։ = Անծանօթ․ Թերեւս յ՝ Առու բառէ բարդուած բառ մի է, նման Առու Պաղճն, Առուի Կարոս, Առուի Ռահան անուանց բուսոց։ Մարթ էր կարծել թէ Աւգեր ծաղիկն եւ Մամխո-

(1) Եթէ բարեհաւեր ոմն հաճի յղել ինձ զՄշակի ԺԸ. 88 համարն, շատ չնորհակալ կ'ըլլամ, եւ անյապաղ յետ կը դարձընեմ, — Թերեւս ի նոյն Մշակէ է եւ Մոճիկ ուտելի արմատն, Հայրուսակ, 2135, ուր կը նշանակուի «Մշակ, Ը․ [ԺԸ ?] 88»։

պոպ կը բացուին յեզերս առուաց, «հետ առունգերուն» . բայց հետ չի յարմարիր, ինչպէս եւ ոչ յետ :

Յ. Ա. ս. պ. ու. զ. ա. ն. (խանդարմամբ Ասքուսան . իսկ Սապուսան, 4 «խալ է») տող 109, «իսկի (= բնաւ) վար չի գալ լեռներուն, վառ կապոյտ է, հոտն սակաւ, արմատըն դեղ է եղներուն (= եղջերուններուն)» : = Գղ. Soldanelle կը կոչուի, ըստ Բառարանին Գաղղիական Ակադեմիայ, Une très jolie petite plante à fleurs bleues, qui croit sur le sommet de nos plus hautes montagnes, auprès des neiges et des glaciers . համաձայն երկու մասամբք Ա. ս. պ. ու. զ. ա. ն. ի նկարագրին ի Սալաձորեցւոյ . 1 . վառ կապոյտ է . 2 . իսկի վար չի գալ լեռներուն . այս պատճառաւ «Soldanelle . Ասպուզան» դրած եմ յիմ Գաղղ. - Հայ. Բառագիրս, առաջին նշանակութիւն (1) . ուղի՞ղ թէ սխալ, չգիտեմ : Մաղկիս անունն շատ հին է մեր լեզուին մէջ, եւ զոյգ ընդ Հաւորուտ եւ Մաւրուտ (Հօրօտ Մօրօտ), Ոսկեծաղիկ եւ Յինկ, զորս կը յիշատակէ նմանապէս Սալաձորեցին, կ'եղնէ մինչեւ յՈսկեդար մեր գրականութեան . տես Ա. ս. պ. ու. զ. ա. ն. յԱգաթանգեղ, 480, ուր գրեալ է ասպազան, եւ զորմէ արդէն խօսած եմ յիմ Հայկական Բառաբանութեան, երեսք 3, 127 : Գիտէ զայն յ'ԺԳ Դարու եւ Միխիթար Գոշ, Առակք, 1 . 36, իբր լեռնական ծաղիկ : Կը յիշուի եւ յայլեւայլ Բժշկարանս, Ա. ս. պ. ու. զ. ա. ն. Ա. ս. պ. ու. զ. ա. ն. ու. կ. անծանօթ կամ երկբայական օտար հոմանիշներով : Կարեւոր տեղեկութիւն մի կու տայ Յովհաննէս Երզնկացի յիւր Մեկնութեան Քերականին . «նա եւ ի ծաղիկս զՎարդ, զՄերուշան, զԱ. ս. պ. ու. զ. ա. ն. արական ասացին . եւ զՇուշան եւ զՄանիշակն իգական» . նոր Հայկազեան, ի բառն Մերուշան, Հայբուսակն, 2053, Համամ Վարդապետի Մեկնութեանն Քերականի կը վերագրէ զվկայութիւնդ, բայց հետաքրքրուած չէ թէ յո՞վ կ'ակնարկէ «ասացին», յորո՞ւմ լեզուի արական սեռ ունի Վարդ, իսկ Շուշան եւ Մանիշակ՝ իգական . յունարէն լեզուի մէջ երեքեանդ եւս չէզոք հն : Մեծապէս շնորհակալ կ'ըլլամ եթէ բարեսէր ոմն հաղորդէ ինձ լրիւ զկրճատեալ վկայութիւնդ Երզնկացւոյ կամ Համամայ Մեկնութեանն Քերականի, որպէս զի հասու ըլլամ թէ ո՞րք ոմանք «զՎարդ» արական ասացին, եւ զՇուշան եւ զՄանիշակն՝ իգական» . այսու թերեւս յաջողի ինձ գտնել զստոյգ նշանակութիւն գեղեցկանուն Ա. ս. պ. ու. զ. ա. ն. եւ Մերուշան ծաղկանց՝ որ արական կ'ըսուին :

Թ. Ա. ւ. գ. ե. ր. կամ Ա. ւ. գ. ե. ր. ծաղիկ . (Այափիր, Մ. = Այաքիր ? = Աւաքեր ?) տող 56, «Աւգեր ծաղիկն ու Մամխոպպ կու բացուին

(1) Թօրինակին Եագրճրեանի՝ փոխանակ «արմատն դեղ է եղներուն» ըստ հրատարակութեան Սրուանձտեանցի՝ գրուած է չի սահանդ եղեր է իղներուն» . զոր յիմ Գաղղ. - Հայ. Բառագիրս կարծած եմ «ի մահաղեղ (= Թոյն) է եղներուն» : Մեղուի օրինակն ունի «օր ու սահաթ է եղներուն (սպ. եղներուն)» :

հետ Առուեղներունս : = Անծանօթ : Արդեօք յանուանէ՞ ծաղկիս է Աւ-
ղերեան մականունն՝ զոր անմահացուցած է Հ. Մկրտիչ վարդապետն Մը-
խիթարեան : Նշանակեմ որ պարսկերէն է՝ փկեաւ — (որու նման կը հնչէ
Աւգեր) է Անդամալոյժ, ըստ Գէորգայ, Հայրուսակն, 3279, կը յիշէ Ան-
դամալուծի ծաղիկ, եւ կը յղէ ի Սամսար ծաղիկ, 2697, ուր
կը գրուի Անդամալուծի խոտ : — Տես զիմ Դիտողութիւն յ'Ան-
թառամ ծաղիկ, նկատմամբ Աւգեր ծաղիկ յիշատակութեանն ի
Մշակ լրագրի :

Պ. Բալասան ծաղիկ. տող 117, ըսուրք մեռոնին մակարդն
է : = Բալասան, արաբերէն Պէշխան, է անուշահոտ հոյզ (գլ. substance
résineuse) որ կը ծորէ ի ծառոյ, եւ ըստ մեր հին մատենագրաց կը կո-
չուի Ապրասամ, Ապրսամ, եւ յունարէն բառիւ Բաղսամոն, Վաղսամ, գլ.
Baume. ծառն, որ կը բուսնի մասնաւորապէս յերջանիկն Արաբիա, ի
Հրէաստան եւ յեգիպտոս, կը կոչուի Բաղսամոն ծառ (Բրս. Վեցաւրեայ,
Ծ. 101), ի Ստորին Հայերէնի՝ Բալասանի տունկ, Բալասենի, եւ Մե-
ռոնի ծառ (տես զվերջինս ի Հայրուսակ, 280), գլ. Baumier. Բայց
նոյնպէս Բալասենի կը կոչուի եւ Նարդոս ծաղիկն, գլ. Nard. տես
«Նարդոն» որ է Բալասենի», Գիրք Ագամայ, հրատ. ի Թանգարան Հիմ
եւ Նոր Նախնեաց, Ա. տպ. Ս. Ղազար, 1896, երես 14, եւ ծան. 10,
Բալասան ծաղիկն, «մակարդ սուրբ մեռոնի», յայտնի է թէ չէ գլ.
Baumier ծառն, այլ կա՛մ Նարդոս է, կա՛մ տեսակ Նարդոսի. (Սալաճո-
րեցին, տող 106, որիչ կը յիշէ «Նարդոս ծաղիկն ու Կինամոն») : Համե-
մատէ ընդ Նարդոս = Բալասենի զհետեւեալդ. «Աստուածային եւ մեծ
մարգարէն Մովսէս... առեալ զՆւթնարփեան ծաղիկն, զԵղէզն (տպ. զեօ-
թնարփեան ծաղիկն՝ զԵղէզն), զԿինամոնն, Զմուռն, զՆարդոսն, զՀաղ-
րէվարդն եւ զՀամասփիւռն, եւ եփեաց զնա իւղ աստուածային» : Պատ-
մութիւն սուրբ եւ աստուածային Իւղոյն (թարգմանեալ յԱղուանից լե-
զուէ ի հայ) : Տաշեան, Յուցակ Հայ. 22 Մխիթ. Վիեննայ, երես 659 ա,
թիւ 6. (նոյն Պատմութիւն է եւ ի Հայրուսակին, 666.) ուր ի գիրս
Ելից, Լ. 23-24, կը կարդանք «ծաղիկ Զմրոնենեաց (= Զմուռն), Կինամոնն
(= Կինամոն), Խունկեղէզն (= Եղէզն), Հիրիկ (— Նւթնարփեան ծաղիկ),
Իւղ ի Զիթենեաց» : Գլ. Balsamite կամ Tanaisie Balsamite, Tanace-
tum Balsamita, կը կոչուի գեղնածաղիկ, սաստկահոտ եւ դառնահամ բոյս
մի. Իբն Էլ-Բէյտար (Հ. Ա. 190) կը խօսի Ahlal kostā հոտաւէտ բուսոյ
մի վերայ, զոր գաղղիացի թարգմանն L. Leclerc կը կոչէ Tanacetum
Balsamita. — Նո՞յն է արդեօք Բալասան ծաղիկ հետ «Մեռոն ծա-
ղիկ»ն որ կը գտնուի ի Խզու ի նահանգին Տիարպէքիւրի (Ինճիճեան,
Նոր Հայաստան. 38, 232) : Սասնեցիք զմին ի ծաղկանց մեռոնի կ'անուա-
նեն «Հրուկ ծաղիկ», որ եօթնագոյն է կ'ըսուի (Հայրուսակ, 1757), եւ
անշուշտ նոյն է ընդ «Նւթնարփեան ծաղիկ = Հիրիկ» : Կայ եւ պարսկե-

բէն աշեփրեկն (== Եւթներանգ) . ծաղիկ ինչ եօթներանգ, որ յատուկ է դաւառին Հնդկաստանի . իսկ ըստ մեկնութեան ուրումն՝ ծաղիկ ինչ, որ ասի պարսկերէն Պեմփշէ ի խայրի» . Գէորգ : Սա ինքն կը նոյնացընէ զխայրի, Հիյրի ընդ Շեպուռ, զոր մեք այժմ կը կոչենք Շապարակ, գղ. (Giroflée, բաղմազդի ծաղկներով բոյս մի, սպիտակ, կարմիր, դեղին, մանուշակագոյն, խառնուածոյ կամ խայտ (panaché) . «ո՛րն սպիտակ, ո՛րն դեղին, ո՛րն կարմիր, ո՛րն խայտ (տպ. խոտ), ո՛րն ծիրանի», կ'ըսէ Ամիրտովաթ (Հայրուսակ, 426, 2257) :

8 . Բարդ (կամ Բարթ . իսկ Բարթ, Ե եւ Հայրուսակ, 324, սխալ գրեալ Թուի՝ փոխանակ Բարթ) . տող 35, մի ի չորից նախաբոյս գարնանային ծաղկանց . միւս երեքն են Զինածաղիկ, Զիգիսաւ, Խաժուակ : = Անծանօթ, Թերեւս չէ հայ բառ, ինչպէս կրնայ կարծուիլ ի Բարդիւսապահ ծաղկի անունէն՝ որ պարսիկ - արաբացի կը հնչէ, Բարդի - առաջին . (համեմատէ ընդ Գուլիսապահ — Գուլի-առաջին, Թիւ 92) : «Բարդիսապահ . ծաղիկ պայծառ եւ անուշահոտ, մշակեալ» . Սրուանձտեանց, Մանայ, 442 : Հայրուսակն չունի Բարդիսապահ : — Ի դարձան կանուխ ծաղկող բուսոց տոհմն գղ. Primulacées կը կոչուի . այս տոհմն կը պատկանին Primevère (կովացնծուկ կամ կովացնծու՝ ըստ Արցախեցւոց, ինչպէս կ'աւանդէ Սա . Շահրիմանեան) . Oreille-d'ours (Գինարբու կամ Գնարբուկ . տես ի Թիւ 15, Գինարբ, Soldanelle (Ասպուզան . տես Թիւ 5), Gyroselle, Cyclamen (Արջտակ), այլովքն հանդերձ :

9 . Բարձուենեակ . տող 75, «գոյնն է պակաս, հոտիկն անուշ, քան զամէնն խոնարհ կենայ, կու բուսնի ծաղկունաց հետուն» : = Յայտնի է ի Գաղիանոսի Բառից եւ ի Բժշկարանաց՝ որ Բարձուենեակն է գղ. Aurone, Թուրք . Այվաթուն, Գոյուն օրու : Լիարէ ի բաւրն Aurone ի մէջ կը բ'րէ վկայութիւն մի յ'ԺԳ դարէ . «Abroigne [= Aurone], une herbe qui bone est au mouton» . զոր համեմատէ ընդ Գոյուն օրու = Ոչխարի խոտ :

10 . Բերդօշ . տող 40, «Բերդօշն ու կոկոռն կու ջահառին ի յետ զամպուն», այս ինքն՝ կը պայծառանան ի հալել լեռներու ձեանց . (տես յ'Անթուռամ ծաղիկ) : = Անծանօթ : Թուի լեռնական ծաղիկ, հանդոյն Ասպուզանի . Կարապետ Սասնացի, ի Ներքողեկի Սրբոյն Մեսրոպայ, տպ. Վազարշապատ, 1897, երես 59, կը կոչէ զՍուրբն «Բաղէ արաքաթուի, բոլ մահու մեղաց, բրդաւաշ կեփաղէ [= կեփաղեայ = ոսկեղէն], բուժող հողոց, բազմակ Սրոնի» : Եթէ մի եւ նոյն է Բրդաւաշ ու Բերդօշ, ապա Բերդօշ՝ ոսկեայ նման դեղին ծաղիկներով բոյս մի է : Սառնացւոյ բրդաւաշն է որ նախամեծար ընել տուաւ ինձ զԲերդօշ (Ս եւ Կ) քան զԲաքոշ (Ե եւ Հայրուսակ, 327, 695) եւ զԲանբուշ (Ո՛ր) :

? **11. Բ ու ռ ա ղ ա ն** (կամ Բուրազան, Բուրաստան, Բոզան)․ տող 115 : = Անծանթ : Խանգարեալ են տողքն 115-116, ուր կ'ըսուի ծաղկիս համար «վարդ է շարել հետ բանգերուն (կամ՝ իւր պատկերուն, կամ՝ հետ խնկերուն)» Կարմիր խնձոր թագաւորաց, ոսկի բուրվառ խնկով լեցուն (կամ՝ է խնկենոյն, կամ՝ հետ խնկերուն)» :

12. Բ Ր ա թ ի ո ն․ տող 86, «Մուրտն ու Շուշան ու Բրաթին՝ հասրաթ (= կարօտ) են թէ զիրար տեսնուն» : = Տեսակ մի Շուշան, ըստ ոմանց՝ Սպիտակ Շուշան (Հայրուսակ, 389)․ Թուրքերէն Թեպեր, ըստ նոր Հայկազենի եւ Պօղաճեանի : Հ․ Մանուէլ Զախջախեան կը գրէ յիւր Իտալերէն-Հայերէն Բառարանին․ «Tuberoso․ ծաղիկ ինչ սպիտակ եւ հոտաւէտ․ Թեպեր» : Նոյն է եւ գլ. Tubéreuse, «Բրաթին»․ Հօրուտ եւ Մօրուտ․ Թեպեր»․ Հ․ Արապիոն էմինեան, Բոզ. Գաղղ. -Հայ. :

13. Գ ա մ ու տ ա շ․ տող 83, «Մաղկել արտերուն» մէջ՝ զոյգ ընդ Զատ ծաղկի (գլ. Liseron des champs) եւ Կոճակի, = «Գ ա մ ու տ ա շ․ խոտ, եւ ծաղիկ նորա, է՝ որ գորշ, եւ է՝ որ կապոյտ թխագոյն» : Նոր Հայկազեան, ի Յաւելուածին, Աշխարհիկ [իմա՝ Գաւառի] բառք՝ անվկայ : ի գրոց առ մեզ եղելոց : Այսու Կամօտաշ (Մ եւ Կ) կը նոյնանայ ընդ Գամուտաշ․ իսկ Գամանտարաշ (եւ եւ Հայրուսակ, 404)՝ Թուի աղաւաղու թիւն, Կայ եւ Կմտաշ (Հայրուսակ, 1432), տեսակ մի գլ. Saugé բուսոյ՝ ըստ Տրապիզոնեցոց․ Կայ եւ Տիմտաշ (Հայրուսակ, 2970), գլ. Lysimachie, ըստ նոյն Տրապիզոնեցոց : Եթէ Գամուտաշ, Կմտաշ եւ Տիմտաշ չեն նոյն, բայց գոնէ երկու յետինքդ պէտք է նոյն ըլլան․ իսկ Saugé եւ Lysimachie յայտ է թէ այլեւայլ բոյսք են :

14. Գ ա ո ն ա դ մ ա կ․ տող 85, Գառին դմակ եւ Գառի դմակ գրուած : = Գլ. Grande Joubarbe․ տես յ'Ականջուկ :

15. Գ ի ն ա Ր Բ․ (անհարաղատ է Գինէլարդ, Մ․) տող 101, «հոտըն է գովական, ծաղիկն փունջ փունջ» : = «Գ ի ն ա Ր Բ․ ծաղիկ է սպիտակ մանրիկ, ի փունջս հաւաքեալ»․ այսպէս Հ․ Եփրեմ Սեթեան յիւր Տնկաբանական բառս (ԶԶ Ս․ Ղաղարու), համաձայն Սալածորեցոյ «ծաղիկն փունջ փունջ» : Իսկ Սրուանձտեանց՝ «Գ ի ն ա Ր Բ․ բարձրացողուն ծաղիկ անուշահոտ (= հոտն է գովական)՝ զեղնագոյն․ աղնիւն գտանի ի Մուշ»․ Մանանայ, 443 :

Գ ի ն ա Ր Բ ծաղկի տեսակ է Թերեւս եւ Գինարբու, Գնարբու, Գնարբուկ, Գինեքփուկ, Քենեքփուկ, Մնարբուկ, գլ. Oreille-d'ours, որ է զարնանային ծաղիկ, *Primula auricula* ըստ Լիննէի, «Գինարբու․ ծաղիկ կապտակարմիր եւ անուշահոտ․ աղնիւն գտանի ի Վարագ»․ Սըրուանձտեանց, Մանանայ, 443․ — «Գնարբու․ մանիշակաղոյն ծաղիկ մի է

ջրասէր» • Դեւոնդ Վ. Փիրղալէմեան, Գաւառի Բառք • — «Գնարքունի» •
կը յիշուի ի մասեանին Գաղթականներին Վասպուրականի, 51, 57. —
«Գինեփունիկ» կապուտափայլ ծաղիկ • աղնիւ եւ անուշահոտ է ծաղիկս
այս քան զայլ ամինայն ծաղկունս լերին Վարազայ, զորմէ ասեն ոմանք
թէ չգտանի յայլ ուրեք • սակայն մարթ է գտանիլ ի Բիւրականեան լերինս,
կամ յայլ ջրաբուխ մարմանդաւայրս • Խրիմեան Հայրիկ, Հրաւիրակ Ա-
րարտեան • — «Գինեփունիկ անատ ի Վարազ լեան» • Ինճիճեան, Նոր Հա-
յաստան, 38 • որ եւ կը գրէ յերես 147 • «Լինի յայս լեան (Վարազայ)
Մանուշակ, Գինեփունիկ» որ է ծաղիկ կապուտադոյն եւ անուշահոտ յոյժ,
նման ձեւոյ Շուշանի • յորոց ոմանք ի ներքոյ ծաղկին բերեն սպիտակ
ինչ փոշի պատեալ շուրջանափի • զոր ժողովեալ բնակչացն՝ ի գործ ածեն
ի դեղ ցաւոց եւ գինութեան աչաց» • — «Եթէ նա (Արիստոզոմ Յովհան-
նիսեանց) նայած լինէր Աննիկոպի Բուսաբանական Բառարանը՝ նա կը
տեսնէր որ հայ ժողովուրդն այդ բոյսը, (ռուսերէն տառիւք) Amrikoula,
գղ. Oreille-d'ours, կոչում է Գնարքունի (ռուսերէն տառիւք) Gnarkouk —
երես 272» • Ստ. Մալխասեանց, Քննադատութիւն Արիստոզոմ Յովհան-
նիսեանցի Բուսերէն-Հայերէն Բառարանին՝ որ տպագրեալ է ի Տփղիս,
1888 • (տես յ'Արախ, 1889, Հ. Ա. 154) — Հայբուսակն, 2512, կը գը-
րէ • «Պատառոտուկ • ի նորոց հնարուած • *Primula Auriculata* [Auricu-
la ?], այսինքն Ականջաւոր Թաւրինջակ» :

Գոհար Վարդ • տես Սոսամբար, Թիւ 102 :

16. Գ ո ճ մ ե Ր • (Գօջմեր, Ս • Գոջմեր, Կ • Կոճմեր, Ե • Կօջմեր, Մ •
ուր սխալ է Կօջմերուն, փոխանակ Կօջմերուն •) տող 73, «Խորնդատն
ընկեր եղել հետ Գոճմերուն» • = Անծանօթ • Կայ ի Բժշկարանս Գոճամե-
րու (սեռական՝ Գոճամօրի • Հայբուսակ, 174), Գոճամօրու, Գոճմիօ-
րու, Գոճմօրու, Գոճամիւրոյ, Գոճմօրուք, Կոճմիւրու, Կոճմիւրուս,
իբր հոմանիշ գղ. Mille-pertuis, Épithym եւ Tragopogon կամ Salsifis
բուսոց, որ զանազան բոյսք են • Սալաճորեցւոյն Գոճմեր ծաղիկն չթուի
նոյն ընդ Գոճամօրու • Հայբուսակն, 1466, կը գրէ Կոճմե, զորոյ յոգնա-
կանն կը կարծէ՝ Կոճմե :

17. Գ ու գ է լ • տող 97, «ծաղիկ՝ որ դեղ է ամէն անբժիշկ ցա-
ւերուն» • = Կ'անգիտանամ • Թերեւս նոյն է ընդ Կ ու գ ե լ, զոր կը
նշանակէ Հայբուսակն, 1515, ի Բժշկարանէ • «Խոտ մի կայ՝ Կ ու գ ե լ
ասեն • այնոր ջուրն յիրար խառնէ Լօշտակի եւ ձիի ջրոց հետ, դեղ մա-
ղի եւ մօրուաց՝ որ չթափին» • Գ ու գ է լ եւ Կ ու գ ե լ կը դործածուին
ուրիմն հաւասարապէս ի դեղորայս • միտ զնելու է որ յետ Գ ու գ է լ ի՝
Սալաճորեցին կը յիշատակէ յ'98 տողին զՓեննայ (գղ. Pivoine) եւ զԼօշ-

տակ, զորս «Աստուած դեղ տուել դարդերուն» (= հիւանդութեանց)», ինչպէս եւ Բժշկարանն զոյգ կը յիշէ զԿ ու գ ե լ՝ եւ զԼօշտակ : Ես ընթերցած եմ Գ ու գ է լ յ'Արեւելեան Մամուլ : Կոստանեանցի գրածն Գուրկի թուի . իսկ Հայրուսակն, 526, որոշակի Գուրկի կը գրէ եւ նոյն կը համարի ընդ թուրքերէնին Կիւրկի = Դեղեցիկ :

18. Գ ու լ վ ա ր գ . տող 90. «Վարդն ու Գուլվարդն ու Հագրէվարդ, երամն ծանր է Վարդերուն» : = Տեսակ մի Վարդի, որ թուի թէ տոլին անուամբ ծանօթ է եւ այժմ ի կողմանս Սասնոյ, եւ ըստ ականա տեսի՝ ճիւղերն երեք երեք վարդ կը բերեն, զորս տեղացիք կը խարշեն եւ կը խմեն իբր քրտնեցուցիչ դեղ (Հայրուսակ, 528, 1410) : — Ինչպէս շատ ծաղկանց անուանք, Անթառամ, Մանուշակ, Նարդիս, Շուշան, Սուսամբար (տես գլխոսինս ի թիւ 102), Վարդ, այսպէս եւ Գուլվարդ գործածուած է իբր անուն կնոջ . տես ի Թորոս Աղայար Մրուանցտեանցի, Հ. Բ. 366. — Ի Հանդես Ամստեայ, 1890, երես 20 ւս . որ նոյն է եւ ի Կամենից Հ. Ալիշանի, 182 :

19. Ե զ ն ծ ա ղ ի կ (ըստ Ս եւ Ե) . Եզան ծաղիկ (ըստ Մ եւ Կ) . տող 49, «է խիստ դեղին, գոյնն է գունով քան զծիրանուն . անջրդի տեղ կու բուսնի, զուարճանայ ամռան չորոյն» : = Կ'անգիտանամ :

20. Ե ղ ե ր գ ա կ . տող 81, «Սինձն, Երիցուկն ու Եղերգակն կու սպասեն Արեւորդուն . Նոցա երամն ուրիշ է, կ'ու չրջին զօրն հետ արեւուն» : =

Ս ի ն ձ ունի երկու նշանակութիւն . 1. Պտուղ Սնձինի, Սնձնի կամ Սնձի ծառոյ, գլ. Azerolier, պտուղն Azerole . Թուրքերէն Հալլըճ աղանը, պտուղն Հալլըճ, յորմէ առնուած է միւս հայերէն անունն Ալոճի, ծառն, եւ Ալոճ՝ պտուղն : Ուրիշ Բժշկարան մի կը գրէ . «Սինձ, որ է Իկսան [թուրքերէն İyşek], որ է Փշատն» : 2. Դեղնածաղիկ խոտ մի, զոր այսպէս կը նկարագրէ Ինճիճեան, Նոր Հայաստան, 40 . «Սինձ, որոյ տերեւք իբրեւ մանրաթելք առկախեալք . ծաղիկն դեղնադոյն . զբուն սուրա, կամ որպէս կոչեն՝ զործանն [գլ. tige, hampe] (1), առանց եփելոյ ուտեն, որոյ հիւթ դճեռս մածուցանէ . իսկ զէգ նորա խարշելով» : Եովհ. Աթանասեանց, 76, Scorsomera [գլ. Scorsomère] կը կոչէ զՍինձ . մինչդեռ ըստ Ինճիճեանի, անդ, 40, Scorsomera է Գուրի . «Գուրի, զոր այս ազգիք կոչեն Սֆոշինա, նման Բողկոյ, տերեւովք նման վերնոյն (այս ինքն՝ Սինձ խոտոյ)» : Թէ՛ Բժշկարանք եւ թէ՛ այլուայլ արդի բուսագրողք՝ Թուրքերէն Էմլիֆ, Եեմլիֆ, Եմալիկ, Եմլիկ կը կոչեն զՍ ի ն ձ . (տես Էմլիֆ, Եմալիկ ի Հայրուսակ, 2753, 1247 :) Այս դեղնածաղիկ Ս ի ն ձ ն թուի յիշատակեալն ի Սալաճորեցոյ :

(1) Յիմ Գաղղ. - Հայ. Բառագիրս սխալ է Étamine = Որճայ, Հաւ եւս է սեպհականեւ Étamine բառի զ'Առէչ :

Երիցուկէ գլ. Camomille, որ կը կոչուի նա եւ Գետնախնձոր, Խնձորխոտ, Կուծուռի :

Եղերդակ կը գտնուի եւ ի Ջերմանց Միխրարուքեան Միսիթարայ Հերացուոյ, ԺԵ. 27, իբր Եղերդ, գլ. Chicorée, իտալերէն Radichio, յորմէ Թուրքերէն Բաշիֆէա, արաբերէն Հիմսիպա, որոյ մի տեսակն ունի կապոյտ ծաղիկ, միւս տեսակն սպիտակ ծաղիկ (Իբն էլ-Բէյ-տար, Հ. Գ. 2263) : «Հիմնիպա. Եղերդակ», գրեալ է եւ ի Բառս Գաղիանոսի :

21. Երիցուկ. տող 81 : = Գլ. Camomille. տես յ'Եղերդակ :

22. Եօթն-աղբօր արիւն (Ե). Եօթն-եղբօր արիւն (Մ). Եօթըն-աղբօր արիւն (Ս եւ Կ). տող 46, «ղըրմըղ (= կարմիր) է Եօթն-աղբօր արիւն» : = Սոյն անուանակոչութեան ծաղկիս՝ միայն առ Սալա-ձորեցուոյ հանդիպած եմ : Թուի թէ Թուրքք եւս Եհսի գարսաշ գանը կը կոչեն, եւ Թերեւս ի Թուրքաց տեղեկացած է անուան ծաղկիս՝ անգղիացի Lord Curzon Robert, որ ի կէս ԺԹ դարու աչօք տեսած է ի կողմանս Կարնոյ զ'Եօթն-եղբօր արիւնն եւ կ'ըսէ թէ քան զայն գեղեցկագոյն ծաղիկ կարելի չէ երեւակայել (Հայրուսակ, 53, երեսք 22, 24) : Մեր ժամանակի հայ բանաստեղծն Սէյիադ (Պետրոս Մաղաթեանց), Եղբօր արիւն կը կոչէ, որ նոյնպէս անսովորական անուն է .

Եղբօր արիւն կոչուող ծաղկից յայտնի է ,

Որ Արէլը սպանուել ա Հայաստան . . .

Դոյնը կարմիր՝ միայն ունի չորս տերեւ ,

Զեղ Ծնեքեկ՝ հողից դուրս կու գայ վերեւ . . . : »

Նոյնպէս ի չարի ծաղկանց Երեւանի նահանգին Եղբօր արիւն կը գրէ Յովհ. Աթանասեանց, 67, որ եւ ամբողջապէս ի մէջ կը բերէ զբանաստեղծութիւնն Սէյիադի, 68-70 :

Մանօթագոյն անուն ծաղկիս է Աղբերանց արիւն. ինչպէս գրած է անդստին ի ԺԶ դարէ հանճարեղ բանաստեղծն Նահապետ Ուռուկոնիսեցի .

Այ՛ յ իմ Աղբերանց արիւն, յապառաժ քարըն կենաս դուն .

Աչերդ ուռնայի (1) նըման, ոչ ի քուն ես եւ ոչ արթուն .

տես Արիստակէս Վ. Տէվկանց, Հայերգ. տպ. Տիգրիս, 1882 — 83, երես 43, վերջին տողք. զոր Հ. Ալիշան վարդապետն կարդացած է յայլուժօրինակի՝

Այ՛ յ իմ Աղբերաց արուն՝ որ բուսար ի մէջ քարերուն .

Աչուրդ ի նարկիղ նըման, մէկն ի քուն ու մէկըն զարթուն .

(1) Զնշանակութիւն բառիս չգիտեմ, վանեցիք ունին շնորհէն (նուռնի խրեղէն)» ասացուած մի՛ որ կը յիշեցընէ զարարական Հուրի կամ Հիւրի, Յաւերժահարսն : Անհիմն է Հուր ի հրեղին ստուգաբանութիւնն Սրուանձտեանցի, Մանանայ, 426 :

«Արիւն երկուց եղբարց» կոչած են, կ'անդիտանամ. բայց շատ հաւանական է որ մեր Բժշկարանաց «Աղբրաց արիւն»ն թարգմանութիւն է արաբականին Տեւ իւշ եխիվիյն, թէպէտ զարմանալի է որ անդստին յ'ԺԲ դարէ հայ բժշկագետք ռամկարանութեամբ Աղբրաց արիւն ըսած ըլլան, փոխանակ Եղբարց արիւն: Մխիթար Հեարցի կը գրէ, ԻԲ. 45. «Ապա թէ այդ ջրերդ չի գտի, ... դու իւր փոխան՝ Փրփրեմի ջուր ա՛ռ եւ Թրթկճի ջուր, եւ մատնահար հոռոմ կաւ (գղ. terre sigillée), եւ Աղբրաց արիւն, Նշի ձէթ. զամէնն հաւաքէ եւ հոկնայ (կամ տկճոր) արա»: Աստ խէժն է առանց տարակուսի, ինչպէս հասկացած է եւ Նոր Հայկազեանն յ'Աղբրաց արիւն. իսկ Հայբուսակն, 53, երես 26, զԱղբրաց արիւն ծաղիկն կ'իմանայ: Տես Աղբրաց արիւն ի նմին մատենի Մխիթարայ, 150, ի շարի Նուսխայիցն՝ որ գրեալք են յայլմէ. — «Դարաշխեկ [= Դամ իւշ ախիվիյն ?] եւ Խունի Սիյալիւշան. Աղբրաց արիւն», Բառք Գաղիանոսի. — «Աղբրաց արուն. լաղիւն Սանկիս տրաֆոնիս [Sanguis draconis]». Ասար Սեբաստացի (Հայբուսակ, 53, երես 22):

23. Չամբիւղ. կամ **Չամբիւղ ծաղիկ.** տող 105, «է խիստ գունով, կարմիր պայծառագոյն» = «Չամբիւղն, այդ եղեգնանման տերեւներով ծաղկաբոյսը, կարմրախառն դեղին գոյնով եւ մեծ մեծ բողբոջակաձեւ ծաղիկներ ունի, որոնք շատ սակաւ հոտ են արձակում իրանցից: Բազմամեայ ծաղիկներից մէկը լինելով, նա ամենեւին երկիւղ չունի ցրտից, եւ գարունն սկսելիս՝ հին արմատի վերայ դուրս են գալիս նոր փարթամ թերթեր, եւ նորանց միջից արձակում են առանց երկրորդական ոստերի ցողուններ, որոնց գագաթներին բացուում են ծաղիկները»: Յովհ. Աթանասեանց, 65 — 66: Սալաձորեցին կ'ընէ թէ Չամբիւղ ծաղիկն «է խիստ գունով, կարմիր պայծառագոյն». որու գրեթէ համաձայն եւ Աթանասեանց, թէ Չամբիւղն է «կարմրախառն դեղին գոյնով»: Ընթերցուածն «է խիստ գունով» է ըստ Մ. ուր Ս եւ Կ ունին «հոտով անուշ», եւ Ե՝ «հոտով անուշ». ընտրեցի զընթերցուածն Մեղրի, քանզի ըստ Աթանասեանցի՝ Չամբիւղի ծաղիկներն «շատ սակաւ հոտ են արձակում իրանցից»: Սրուանձտեանց, Մանանայ, 444, կը գրէ. «Չամբիւղ. Չամբիւղ ծաղիկ. [Թուրքերէն] Չիւնթիւլ. թերեւս փոխանակ գրելոյ Չիւնլի, զի Թուրթէ թէ Թուրքերէն՝ Հայոցս նման՝ Չիւնլի չիլի կ'անուանեն զայս ծաղիկ (Հայբուսակ, 693): Իսկ արաբերէն Սիւնլիւլ, զոր կը յիշէ եւ Սալաձորեցին ի 46 տողին, Ուսուլ, է Յակիւթ ծաղիկն, գղ. Jacinthe. Այլ է եւ Սիւնլիւլի հիմնի կամ Սիւնլիւլի տւմի, Նարգոս ծաղիկ, գղ. Nard.

Ըսեհան. տես Ռահան:

ՁԱ. Թ ո ռ Թ . տող 69, «Տուղան ու Թորթն ու Մեղրիկ ծաղիկն՝ նման են ծաղկած ծառերուն» :

Տ ու ղ տ է գաղղ. (Guimauve, Թուրք. Կիչխաքեմ :

Թ ո ռ Թ Թ ու ի գղ. Orcanète (1). Buglosse des teinturiers, *Anchusa tinctoria*, ի տոհմէ գղ. Borraginées բուսոց, որոյ արմատն կարմիր ներկ կու տայ, նոյն Borraginées տոհմին կը պատկանի նա եւ Եզնալեզուն, գղ. Buglosse, եւ «Եզնալեզուն ի Թ ո ռ Թ ին ցեղերուն է» ըսելն Բժշկարանին (Հայբուսակ, 611)՝ շատ հաւանական կ'ընծայէ զնոյնանշանոյ թիւնն Թ ո ռ Թ = Orcanète . (Էմինեան զ'Orcanète կը թարգմանէ «Կարմիր Թորթ» . բայց կը սխալի «Թորթ» կոչելով զբոյսն Scammonée . Ինչպէս պիտի ցուցանեմ ի Մեկնութեան Բառից Գաղիանոսի :)
Հ . Պաւղոս Մեհերեան կը գրէ յիւր Գաւառի բառս . «Թ ո ռ Թ . է խոտ ինչ ծառանման եւ բազմածիւղ՝ նման Մեղրածծուկի . հաստարմատ է, եւ երկայն է արմատն երկքիլ եւ մօռ . զիւզս եւ զճարպս ներկէ գեղեցիկ կարմիր (այսպէս եւ Orcanète), բայց ի ջուրն ոչ միանայ ներկ իւր որչափ եւ եփես, վասն զի իւղային է : Սովորմբ ներկեն զծայրս մոմից եւ զմոմս ճարպից եւ մեղու» : Հայբուսակն, 803, կը յիշէ ի Բժշկարանաց Կարմիր Թ ո ռ Թ եւ Ս պ ի տ ա կ Թ ո ռ Թ . յետինս է Թերեւս *Anchusa canescens*, զոր Հայբուսակն, 1029, կը նշանակէ ի Բաբերդ : Գաղիանոսի Բառք «Խարի» կը կոչեն զ'Anchusa . (տես զիմ Հայկական Բառաբանութիւն, երես 117, թիւ 13 :)

Մեղրիկ նոյն Թ ու ի ընդ «Մեղրուկ . ծաղիկ է նման Եզնալեզուի (գղ. Buglosse) ծաղիկին» . Հ . Մկրտիչ Անանեան, Բոգ. Աշխ.-Գըրաբ. : Նոյն է հաւանականօրէն եւ Մեղրածծուկ՝ որու կը նմանի Թորթն ըստ Մեհերեանի, եւ կարծեմ է լտ. *Cerinthia*, գղ. Mélinet, մեղուաց յոյժ սիրելի ծաղիկ մի ի Borraginées տոհմէ՝ հանգոյն Եզնալեզուի եւ Թ ո ռ Թ ի : «Մեղրուկ» ծաղիկն յիշատակեալ է եւ յԱղաթանգեղ, 480 : Կայ «Մեղրածուծ» ի Բառս Գաղիանոսի կրկին նշանակութեամբք . 1 . գղ. Mélilot . 2 . գղ. Marrube, արաբերէն Ֆերասիյուն, որ ի հին թարգմանութեան Դեղոց գրուած է . «Ֆրասիոն . Մեղրածծուկ» :

ՁԾ. Թ ու խ մ ար (Ս եւ Կ) . իսկ Մ եւ Ն՝ Ղաթմար . տող 71, «Խաչխաչն զթագն է բոլորել, գեղեցկացել հետ Թուխմարուն» : Անծանօթ : Հայբուսակն, 813, կ'ըսէ՝ թէ Թ ու խ մ ար ծաղիկ անուանն «յիշուած է եւ յօրագիրս, բայց ոչ բացատրուած» : Իցէ՞ արդեօք «Մշակ . ԺԸ . 88» . տես զիմ Դիտողութիւն յ'Անթառամ ծաղիկ : Կարելի է թէ ուղիղ ձեւ անուան ծաղիկս է Ղաթմար (եւ ո՛չ Թուխմար), թերեւս նոյն ընդ «Ք ե ա թ մ ար . ուտելի բանջարեղէն մի» (Հայբուսակ, 3183) :

(1) Լիտրէ յետ ասելոյ ի Բառարանին թէ Orcanète բառի ծագումն անյայտ է, կը յաւելու . «Cependant on peut songer à l'arménien orak, couleur, orakanel, se colorer» . Տես զիմ զիտողութիւնն յ'Additions Լիտրէի Բառարանին ի բառն Orcanète .

26. Թ ու ր ի շ ա հ . տող 55, «Թուրիշահն կու բացուի յեա Մշկե-
րուն» : = Ի ծաղիկս Վարազայ լերին, զոյգ ընդ Մանուշակ, Քենե(ր)փիւկ
տես ի Գինարբ), Աղբրանց արիւն, Կակաջ, կը յիշէ Ինճիճեան, Նոր
Հայաստան, 147, եւ Թ ու ր ի շ ա հ , առանց նկարագրելոյ . (Հայքուսակ
կըն, 817, սխալ կը գրէ Թուրիշակ, եւ նոյն կը կարծէ ընդ նորա-
հնար Թաւրնջակ բառի, զոր տես ի Թիւ 95, Ղասիփա :) Նոր Հայկազեա-
նըն, ի բառն Տերուկ, կամ Տերեփուկ, եւ Տերփուկ, գղ. Centaurée, կը
գրէ Դ ու ր ու շ ա հ , եւ կ'ըսէ թէ Մեծ Տերեփիկին ծաղիկն «է նման
ասացելումն ուսմկօրէն Դ ու ր ու շ ա հ . » եթէ «գունոյն» նման է Մեծ
Տերեփիկին (գղ. Grande Centaurée, *Centauraea centaurium*) ծաղիկն
Դ ու ր ու շ ա հ ի ծաղիկն, քսպա սորա ծաղիկն կապոյտ է : Ինճիճեանի
«Թուրիշահն»իւ կը տեսնուի որ խանգարեալ գրութիւնք են Թուրիճշահ
(Մ), Թուրիճշահ (ն), Թուրն ու շահե (Ս եւ Կ) . յետին ձեւս կը մերձենայ
Նոր Հայկազենի «Դուրուշահ»ին : Հայքուսակն, 775, կը գրէ Թաւրնջշահ .
կը յիշէ եւ զգրութիւնան Թուրիճշահ, Թուրնուշահ, եւ կը համարի նոյն
ընդ վերոյգրելոյն Թաւրնջակ :

27. Լալազար . տող 89, «Խաժն ու Խալինճն ու Լալազարն» : =
«Լ ա լ ա զ ա ր . է բոյս ինչ վնասակար որ բուսանի ի պարարտ, տեղիս .
ունի ի ծայրս ոստոց քառանկիւն գնտակս սակաւ երկայն, զորոյ սերմն
արկեալ ի ջուր արբուցանեն մարդոյ, արեւնայ եւ կատարեալ յիմարա-
նայ . բայց ոչ տեւէ բազում ժամանակ յիմարութիւնն, այլ քսանեւորս
ժամս կամ աւելի պակաս» . Հ . Պաւղոս Մեհերեան : Նոյն է անտարակոյս
եւ Լ ի լ ա ծ ա ղ (Հայքուսակ, 912) :

28. Լեզուակ . (Մ՝ Լուակ .) տող 77, «կու բացուի մէջ մարգե-
րուն, ծաղիկն մօռ մանառուշ (= մանուշակագոյն) է, նորա երամն է
ինքնագոյն» : = Կ'անգիտանամ : Ի հաւաքման գաւառական բառից գը-
տած եմ որ Եղնալեզուն, գղ. Buglosse, կ'ըսուի եւս Լեզուախոտ :

Լծափ . տես Մ ի լ ծ ա փ ի Մափ :

Լուակ . տես Լ ե զ ու ա կ :

29. Լօշտակ . Տող 98, «Փեննայ ծաղիկն ու Լօշտակն՝ Աստուած
դեղ տուել զարդերուն (= հիւանդութեանց) » : =

Փեննայ է նոյն ընդ Փենուենայ, գղ. Pivoine, Թուրքերէն
Այը կիւլիւ, որ ժամանակաւ շատ գործածական էր ի դեղորայք : Ըստ
Բժշկարանաց կը կոչուի նա եւ Խ ա չ ա փ ա յ տ (Հայքուսակ, 1009), որ է
Թարգմանութիւն արաբականին Ո'ւս իւս աւլիյայ = Փայտ խաչի . կ'ը-
սուի եւս ի Բժշկարանս՝ Ճ շ ն ա բ օ տ (= Ճ ի շ ն ա ո ու թ ի Մուշ . Ինս

ճիճեան, Նոր Հայաստան, 183. — «Ճշնանոր ծագիկը, Մշոյ լերանց
թագուհին, որոյ տեսքը նման է բաղմամբերթի բոսոր վարդին»։ Սրուանձ-
տեանց, Թորոս Աղրար, Հ.Ա. 12. տես եւ ի Մանանայ, 449 : Սալածո-
րեցին որիչ կը յիշէ զՃշնարօտ յ'99 տողին, ուր Ս եւ Կ գրած են
Ճշնարօր. բայց ըստ Հ. Պաւլոսի Մեհերեան՝ «Արօր կամ Ճշնարօր է
Թռչուն ինչ մոծ քան զբաղ զոյնզոյն, առաւելապէս՝ կարմիր» :

Լօշտակ է գղ. Bryone, Couleuvrée, Vigne blanche, որոյ ար-
մատն «24 կերպ ցաւոց զիդ լինի տեսն», կը գրէ Սրուանձտեանց ի Մա-
նանայ, 445 : Շատերն Լօշտակ կը կոչեն նա եւ զՄանրագոր, գղ.
Mandragore :

30. *Խազալ.* (Խազազ?) տող 99, «Խազալն թուփն է բոլորել,
բուսել է հեա Ճշնարօտուն» : = Կ'անգիտանամ : Կայ «Խազազ, որ ունի
զձեւ եւ զհամ քրասայի [գղ. Poireau] : Սրուանձտեանց, Մանանայ, 445 :
որ եւ «Խազիզ. ինքնաբոյս բանջար՝ որ ունի գլուխ իբրեւ Սխտոր,
բայց փոքր յոյժ. քան զՍոխն եւ Սխտոր պինդ է» : Պետրոս Վ. Կալեօ-
կեցի, Ասիական ճանապարհորդութիւն ի հայրենիս, Երես 131, թիւ 327 :
Խազազի կամ Խազիզի հետ նոյն թուին եւ Խազաս (Հայբուսակ, 959),
Խազազ (Խազազ?) (անդ, 956) : (*)

31. *Խաժ. տող 89,* «Խաժն ու Խալինճն (Ս եւ Կ. իսկ Ե եւ Հայ-
բուսակ, 984, 969՝ Խաճն Խալինճն) ու Լալազարն» : = Կ'անգիտանամ
թէ՛ զԽաժ եւ թէ՛ զԽալինճ :

32. *Խաժուակ.* (Կ' Խոժուակ.) տող 35, մի ի չորից նախաբոյս
զարնանային ծաղկանց, զոյգ ընդ Զիւնածաղիկ, Զիզիտաւ եւ Բարդ.
(տես Ախլախնձոր եւ Բարդ) : = Նոյն թուի ընդ «Խաժուակ. բոյս
զարնանայն ընդ հալիլ ձեանց՝ որ կանաչագեղ ծաղկաւէտ լինի» : Նոր
Հայկազեան, Աշխարհիկ բառք :

33. *Խալինճ.* տող 89 : Տես ի Խաժ :

Խաճ. տես Խաժ :

(*) Մանօր. Խնթ. — Միեք կը կարծենք որ Խազազ ուսկացած ձեւն
է արբ. Հանգ'ալ (= գղ. Coloquinte) բառին :—Մեծարգոյ հեղինակն իւր
հոյակապ Բառարանին մէջ Coloquinte բառին առջեւ գրած է «իշկոյ վա-
րունգ», որ սխալ է : Իշկոյ վարունգ է գղ. Concombre sauvage կամ բուն
Concombre d'âne, իս. Cocomere asinino եւ ըստ Լիննէի Momordica
elaterium. Այս բառը Լուսինեան Նոր Բառգրքին մէջ սրբագրուած եւ
դրուած է Élaterium բառին առջեւ, մեր մասնաւոր ցուցման վրայ :

34. *Խաչխաչ* . տող 71 : = *Ծանօթ ծաղիկ* , *արաբերէն Խաչխաչ* ,
գղ. Pavot . յունարէն *բառի* . կ'ըսուի ի գիրս մեր եւ Մ ե կ ո ն :

? **35.** *Խնկուկ* (Ս ե կ 4) . *Ղակոգ* (Մ) . *Խակուկ* (Ե) . տող 51 : =
Անծանօթ : Թ'84 տողին՝ ուր Ե ունի *Կանկուկ* , իսկ Մ ե կ 4՝ *Կանկուկ* ,
Ս կը գրէ *գարձեալ Խնկուկ* :

Սոժուակ . տես *Ս ա ժ ու ա կ* :

36. *Խ ու ո Ր ձ* . (սխալ է *Ս ու ո յ* , Մ .) տող 80 , «*Ս ու ո Ր ձ*ն ջահառի
թփին , պայծառանայ առաւօտոքն» : = *Թերեւս ուղղականն է Խ ու ո Ր ձ*ն ,
սեռական *Ս ու ո Ր ձ*ան , ինչպէս կը կարծէ եւ Նոր Հայկազեանն . քանզի
Գր. Նարեկացի կը գրէ ի Տաղին Յարութեան «*Սայլն այն իջանէր*» ,
երեսք 473 , 474 .

Եթէ հարիւր բարդ *Խ ու ո Ր ձ* ա ն , վեց Կորընկան ,

Մին Մանուշակ խորձադիգեալ . . .

Եւ այն հարիւր բարդ *Խ ու ո Ր ձ* ա ն ն՝

Այն նահապետքն են մարգարէք .

կամ թէ *Խ ու ո Ր ձ* ա ն ուղղական է ի տեղւոջդ , հանգոյն Կորնկան եւ
Մանուշակ բառից , քանզի եւ Հ . Պաւղոս Մեհերեան կը գրէ . «*Ս ու ո Ր ձ*
կամ *Ս ու ո Ր ձ* ա ն . պատուական խոտ անասնոց , բարակ լարիւ խառն-
եալ ընդ միմեանս . . . բարձրանայ իբր երեք թղչափ կամ աւելի , մա-
նրը մանուշականման ցեղեցիկ ծաղկունս արձակեալ զարդարի . նմանու-
թիւն ինչ ունի Որոման» : Այլք կ'ըսեն թէ *Ս ու ո Ր ձ*ն է կարմրածա-
ղիկ : Թերեւս է գղ. Sainfoin . (*Ս ու ո Ր ձ* գղ. Marrube ըստ Շահրման
եանի , եւ Orchis ու Satyrion ըստ Հ . Սր . Էմինեանի , սխալ թուին ինձ :

37. *Խ ու ն դ ա տ* . տող 73 . «*Ս ու ն դ ա տ*ն ծաղկել ծառովն՝ ընկեր եւ
ղել հետ Գոճմերուն» : = «*Ս ու ո Ր ն դ ա տ* . խոտ հաստացողուն՝ բարձրա-
ցեալ իբրեւ զծառ , որոյ ծաղիկն փոքնգտացնէ զմարդ . վնասակար է
աչաց . ի պէտս վառելիաց գործածեն զայս խոտ» . Սրուանձտեանց , Մա-
նանայ , 446 : Ըստ Բժշկարանաց է գղ. Molène , Bouillon-blanc , Ver-
basum thapsus . բայց *Թերեւս* առ Սալանորեցւոյ կը նշանակէ գղ.
Phlomidé , Verbasum phlomidés , որ կ'ըսուի ռամկօրէն եւ Sauge
en arbre (= «*Ս ու ն դ ա տ*ն ծաղկել ծառովն» . «բարձրացեալ իբրեւ զծառ») :
Arbre de Sauge , Bouillon sauvage .

Մալծափ , տող 58 : Տես *Մ ի լ ծ ա փ* ի Մափ :

38. *Մ ա Ր ու Ր ի կ* , տող 63 , «*Մ ի լ ն ու Մ ի ու ա յն ու Մ ա Ր ու Ր ի կն՝*
առւրմայ (= պրտ. Սիւրմե , Մարիր) են քաշիլ աչերուն» : = *Զերեսեան*

եւս կ'անգիտանամ: Վերջինն Մ ա Ր Ո Ւ Ր Ի Կ' է անտարակոյս ի Մարիբ բառէն, գղ. Antimoine, որ կապուտագոյն սպիտակութեամբ մետաղ մի է. թերեւս Սալածորեցիին ըսել կ'ուզէ՝ թէ Միլին, Մլուսյն եւ Մարու-րիկն՝ բաց կապոյտ ծաղկներ ունին:

39. Մ ա փ . տող 51 : = Գաւառի բառիւ «Մափ» կը կոչուի «կճիճ տափարակ եւ շրթնաւոր . տափակ կիւփեմ» . Նոր Հայկազեան, Աշխարհիկ բառք . իսկ Պօղանեան կը գրէ . «Կեօփեմ . կճիճ» : Յայտ «Մափ» բառէ թուի թէ՛ Մ ա փ ծաղիկն ի տող 51, ձեւոյն համար այսպէս ըսուած . թէ՛ Մ ա փ ծ ա կ (Ե . իսկ Ս եւ Կ' Մ ա փ ծ ա կ, Մ' Մ ա փ ծ ա ր) ի նմին տողի, իբր թէ ծափ ծակող, եւ թէ՛ զոյգ յիշեալն Մ ա փ կ ո տ ր ու կ (սխալ է Փափկոտրուկ ի Մ), իբր ծափ կոտրող, որոյ հետ նոյն է կարծեմ եւ Ղրիմեցւոց Թուրքի բառիւ Չանախ խոսն (= Չանագ գրասն) կոչած ծաղիկն : Մ ա փ կ ո տ ր ու կ ն կը յիշուի եւ Ամիրտուլաթայ Անգիսաց անպէտն, եւ է գղ. Anémone (ո՛չ թէ Pivoine ինչպէս կը դնէ Հայբուսակն, 1182, 1656 . Pivoine է Փեննայ, զոր Խաչափայտ անուամբ կը ստորագրէ Հայբուսակն, 1009) . «Շախայիխ չ Նօման (արաբերէն Շագայիգ ին Նիւնան, Anénone . Իբն էլ-Բէյտար, Հ . Բ . 1329) . Մ ա փ կ ո տ ր ու կ » . եւ դարձեալ . Շաղայիխ ըլ Նուսան, որ Թուրքն Կալիֆնիկ յիշակի ասէ, եւ հայերէն Մ ա փ կ ո տ ր ու կ եւ Պ ա ու կ կ ո տ ր ու կ այլ կ'ասեն» . աստ Ամիրտուլաթ կը խառնէ զ'Մ ա փ կ ո տ ր ու կ = Anémone եւ զ'Կեղիննիփ յիշէյի, որ է Հարսնոյ ծաղիկ, Հարսնուկ, գղ. Coquelicot, քանզի Շագայիգ ին Նիւնան կը նշանակէ երբեմն եւ Coquelicot (Իբն էլ-Բէյտար, Հ . Բ . 1329, ծան.) . եւ դարձեալ Ամիրտուլաթ . «Անուսնեայ [= Anémone], որ է Շաղայիղ ի Նուսանն» : Մ ա փ կ ո տ ր ու կ, Պ ա ու կ կ ո տ ր ու կ, ըսուած է յայլու Ռժշկարանի Պըտուկ կ ո տ ր ի չ : Հայբուսակն, 1182, 1430, կը նշանակէ եւ Կ ճ ը ճ ա կ ո տ ր ի կ, առանց վկայութեան : Կայ եւ «Ա մ ա ն կ ո տ ր ի կ . կարմիր ծաղիկ ունեցող մանր խոտ ինչ» . Սրուանձտեանց, Մանանայ, 441 . տես եւ Ա մ ա ն կ ո տ ր ի չ, Հայբուսակ, 3045 . եւ Ա մ ա ն կ ո տ ր ու կ, անդ, 1656 : Բառք Գաղիանոսի եւ ա՛յլ Ռժշկարանք գղ. Anémone կը կոչեն Պուտ . Պտիկ . կայ Պ ու տ եւ առ Սալածորեցւոյ ի 48 տողին . թերեւս Սալածորեցւոյն Պ ու տ է Anémone, իսկ Մ ա փ կ ո տ ր ու կ՝ Coquelicot . Թուրքերէն Չանագ չեօլիփ գրորդը կամ յիշէյի ծաղիկ մի կայ, զոր Պօղանեան նոյն կը դնէ ընդ Կեղիննիփ յիշէյի, Coquelicot, եւ հայերէն կը կոչէ Պտուկկոտրուկ, Պուտ . համեմատէ ընդ Չանագ գրասն ծաղիկի զոր յիշեցի վերագոյն :

«Մափ» բառիւ բարգեալ միւս բուսոց անուանք, Մ ա փ ծ ա փ, տող 57 . Մ ա փ ծ ի լ (Ե՛ Միլծափ), տող 61 . Մ ի լ ծ ա փ, տող 57, ուր Ե ունի Լծափ, եւ տող 58, ուր Ս եւ Կ ունին Մալծափ, անծանօթ են ինձ :

40. Մ ա փ ծ ա կ (Մափծալ, Մափծար.) տող 51.
 41. Մ ա փ ծ ա փ . տող 57.
 42. Մափծիլ . տող 61.

} տես ի Մ ա փ :

43. Մ ա փ կ ո տ ր ու կ . տող 51 : = Գղ. Anémone . արարերէն Շաղալիգ իւն Նիւ'ման . տես ի Մ ա փ :

44. Մ ի լ . տող 63 : Տես ի Մ ա ր ու ը ի կ :

45. Մ ի լ ծ ա փ . տողք 57, 58 : Տես ի Մ ա փ :

46. Մ լ ու ա յ . տող 63 : Տես ի Մ ա ր ու ը ի կ :

47. Կ ա թ ն ու կ . տող 59, «ծաղիկն է դեղին, գոյնն է գլուխ դեղիններուն», այս ինքն՝ սաստիկ դեղին է : = «Կ ա թ ն ու կ , որ եւ ի չ ու կ ա թ ն ու կ . խոտ, որոյ կաթն սաստիկ դառն է . գործածեն իբրեւ դեղ» . Սրուանձտեանց, Մանանայ, 446, 445 . — «Ի շ ա կ ա թ ն ու կ ը շատ կաթնալի խոտ է : Նորա ճիւղերը կամ տերեւները կարելու ժամանակ կաթը թափուում է վիրաւորուած բոյսից : Այդ նորա արտասուքն է : Տերեւները նեղ եւ երկայն են , ցանցառ, ու կանաչ գոյնով : Մաղիկները դուրս են գալիս ցողունի գլխին . նորանք մանր են եւ դեղնագոյն : Կաթը, որի համար յիշեցի, շատ խիստ լուծող բնաւորութիւն ունի, աւելի լուծող քան թէ Գեռչակի [Թուրք. Կեկեկերչեֆ, գղ. Ricin, Տղկանեփհատ] ձէթը» . Յովն. Աթանասեանց, 84-85 : Նշան Գ . Խաչեան (Հանդես Անսորեայ, 1895, 184 ա) կը գրէ . «Ի շ կ ա թ ն ու կ . Խաչաթծա աղանը» : Եթէ ոմն տեղեկացընէ զիս թէ ի՛նչ է Խաչաթծա, չնորհակալ կ'ըլլամ :

48. Կ ա կ ա ջ . տող 45 : = Գղ. Tulipe . Թուրք. Լալի :

49. Կ ա ք աւ ու Ե ղ ե գ . (ռամիօրէն Կաքուեղեգ .) տող 84 , «Կռնկուկն ու Կաքուեղեգն խիստ կու բուսին մէջ քարերուն» : = Հայբուսակն, 1386, կը նշանակէ ի Բժշակրանէ . «Քասնին, որ է Կ ա ք աւ ու Ե ղ ե գ 'ն» : Կը գրէ եւ Հ . Պաւլոս Մեհերեան . «Կ ա ք աւ ու Ե ղ ե գ . վայրի մառուլ» [= վայրի Հազար] : Պարսկերէն Քեասնի է ըստ Արաբացուցայն վայրի Եղերդն (գղ. Chicorée) զոր ինքեանք կը կոչեն Դարագջագուն (Իբն էլ-Բէյտաբ, Հ . Գ . 2263, երես 399), կամ Դարաշագուզ, Դարաշագուն . այս է զոր Ամիրտուլվաթ կը գրէ «Տարշաղուղ, Վայրի Հազար» (Հայբուսակ, 1863) . իսկ հնագոյն Թարգմանութիւնն Դեղոց՝ «Տարխշկոկ (Չ՝ Տախշկոկ) . Եղեգ» : Կ ա ք աւ ու Ե ղ ե գ 'ն կա՛մ է գղ. Pissenlit, ըստ

բուսաբանից *Leontodon Taraxacum* . կա՛մ գգ. *Escarole*, *Cichorium Endivia*, տեսակ մի լայնատերեւ եղերդ :

50. *Կ ի ն ա մ ո ն .* տող 106 : = *Ըստ գրոց Կինամոնոն, գգ. Cinnamome* .

? **51** *Կ ն ք ա լ ո Ր .* տող 104, «բարձր լեռներ կու բուսանի Զաֆրանն հետ Կնքաւորոյն», ըստ Ս եւ Կ . ուր Ե՛՝ հետ ձկնաւարուն . իսկ Մ կը գրէ Կնկանվարու , զի ծայրի ն գիրն՝ գիմորոշ թուի , «բարձր լեռներ կը բուսանին (կը բուսանի ?) Զաֆրանին հետ Կնկանվարուն» : = *Անծանօթ : Հայրուսակն . 3013 , կը յիշատակէ «Յանծաւորի խոտ = Զաֆրան» :*

52. *Կ ո կ ո ո չ .* տող 40, ի Մարտի ամսեան՝ յետ Զիւնածաղկի , Զիզիսաւի, Բարդի եւ Խաժուակի՝ «Բերդօշն ու Կոկոռօշն կու ջահառին ի յետ զամպուն», այս ինքն՝ իր պայծառանան իսկ եւ իսկ ընդ հալել լեռներու ձեանց , թերեւս զի երկոքեան եւս լեռնական ծաղիկք են : = *Կ ո կ ո ո չ* բառիս սեռականն թուի Կոկոռչի = Կոկոռ[ո]չի ի հեւ տեւեալ վկայութիւնս Հին Բժշկարանին Ս . Ղազարու . «Ալմո . Կոկոռչի տակ . Շուշան ծաղիկն է» . երես 143 . — «Կոկոռչի ծաղիկ . Նիւֆար» . երես 144 : «Կոկոռ ծաղիկ, որ է Նիւֆարն», կը գրէ եւ Ամիրտովաթ : Սալաճոնեցւոյն *Կ ո կ ո ո չ ն* (Բոքոռօջ՝ ըստ Ս եւ Կ . Կօկոշ՝ ըստ Մ . Սքօնօշ՝ ըստ Ե եւ Հայրուսակ, 2846, 695) չթուի Նիւֆար գգ. *Nénufar*, որ ջրային ծաղիկ է . տես ի թիւ 97, Նունուֆար : Եկատմամբ *Կ ո կ ո ո չ ի* (Բոքոռօջ) յիշատակութեանն ի Մշակ լրագրի՝ տես յ'Անթառամ ծաղիկ : — Հայրուսակն, 1459 , ունի եւ Կոկոռշ , նոյն ընդ Հաւ դարջներ կամ Հաղարջի, գգ. *Groseillier* .

53. *Կ ո ճ ա կ .* (Գոճակ, Ե եւ Հայրուսակ, 540, 404 .) տող 83 , «ծաղիկեւ արտերուն» ընդ Գամուտաշի եւ Չաստ ծաղիկի : = *Կ'անդիտանամ, Կայ եւ Կոճակիկ, Կոճակուկ (Հայրուսակ, 1463) : — ի Բառս Գաղիանոսի գգ. Agaric Սուռկն՝ կոչուած է «Տարազ Վրացի Կոճակի», այս ինքն՝ Վրացի Կոճակ Սնկան մէկ տեսակն :*

54. *Կ ո ճ Ղ է Ղ .* տող 60, «Կոճղէղն ներկած դանաւուղ՝ հաւան չի լի միւս դոյներուն» : = «Կոճղէղ . փոքր խոտեղէն բոյս մը, որոյ ծաղիկն կը նմանի գունով՝ Վարդի , ձեւով՝ Մանուշակի , եւ հոտով՝ Շահոքրամի [գգ. (Eillet) . իսի արմատն՝ Կաղնոյ մեծութեամբ եւ Գետնախնձորի ձեւով է, որ քաղցը համ ունի, եւ զաշտի մկանց գլխաւոր մթերքն է» . Միհրան Մամիկոնեան , Բառք Կարնեցւոց, Մշեցւոց, Բաքեր-

դադւոց եւ Տրապիզոնեցոց : Ի Բառս Գաղիանոսի՝ յունարէն «*Ռոդոս* [եղովդիւնոս]» բոյսն, որ կ'ըսուի գգ. *Muscari cheveli* կամ *Vaciet*, հայերէն թարգմանեալ է *Կոճողիզ* կամ *Կոճողիս* : *Muscari* ծաղիկ է յազգէ Շուշանաց : Այժմ սովորութիւն եղած է *Կոճղէզ* կոչել եւ զսոխաւորմատոց բուսոց ոմանց, գգ. *bulbe* :

55. *Կոնկուկ* . (*Կանկուկ*, Մ եւ Կ, ուր թերեւս ռ գիրն՝ սխալմամբ ա կարդացուած է . իսկ Ս՝ *Խնկուկ*, զոր տես ի կարգի ի նշանագրի .) տող 84, «*խիստ կու բուսնի մէջ քարերուն*» հանդերձ կաքուեղեղիւ : = *Կ'անդիտանամ* :

56. *Հազարդարուն* . տող 89, «*հոտիկն անուշ Հազարդարուն*», իմա՝ անուշահոտն Հազարդարուն . (սխալ է ի Ս եւ Կ՝ «*հոտիկն անուշ եւ զարդարուն*» :) = Հայբուսակն թիւ 984, անուշադրութեամբ գրած է . «*Պաճն, Խալիճն եւ Լալազարն, հոտիկն անուշ Լալազարուն*», փոխանակ *Հազարդարուն* : Ի թիւ 1579, Հազարդարա կը գրէ յուղղականըն, որպէս թէ սեռականն ըլլար Հազարդարա, եւ դիմորոշիւ Հազարդարուն՝, Թէպէտ եւ ըստ Ամիրտուլվաթայ թուրքերէն Հազարդարա կը կոչուի Անիսոնն (*Հայբուսակ*, 109), բայց Սալաճորեցոյ երգած ծաղկին անունն Հազարդարուն է յուղղականն, զի սովին անուամբ ծանօթ է ցայժմ այս ծաղիկ ի կողմանս Գեղարունեաց = Նոր Պայազիտի . «*Ծաղկանց մէջ (Նոր Պայազիտի) անուանի են Կակաչ, Աղբերաց արիւն, ... Հազարդարուն (տպ. հազար տարուն), անուշահոտ սպիտակ մանր ծաղիկ*» որ ցողունին վրայ *գնջածեւ կը բացուի* . ասոր սերմնը հացի երեսը կը ցանեն եփելու ժամանակ եւ շաա համեղ է» . Տեղագրական Պատասխաններ . Նոր Պայազիտ . Արեւելեան Մատուշ, 1895, Հոկտ. 15, երես 619 . — «*Նոր-Պայազիտոցոց ... ծաղիկների անունները համարեա բոլորը հայերէն են, զոր օրինակ Յորնածաղիկ, Հազարդարուն, Հայաւարդ», եւ այլն* . Մեսրոպ Արքեպ. Սմբատեանց, Տեղագիր Գեղարքունւոյ, տպ. Վաղարշապատ, 1896, երեսք 452-453 : Հ. Ալիշան գտած է — յայտնի չէ յո՛ր գիրս — Հազարդարուն, որ կա՛մ տպագրական սխալ է փոխանակ Հազարդարուն, կա՛մ Հազարդարուն տուած է եւ Հ. Ալիշան սրբադրած է Հազարդարուն . քանզի կը գրէ ի Հայբուսակին . «1578. Հազարդարուն . ըստ անունն Թուի գեղեցիկ ծաղիկ մ'ըլլալ . յիշուի ի լերինս Գեղարունեաց» :

57. *Հազրէվարդ* . տող 90, = Տեսակ զեղեցիկ Վարդի, բաղում ուրեք յիշատակեալ ի գիրս մեր, նախ առաջին ի Գր. Նարեկացւոյ, կը գրուի եւ Հազրէվարդ, Հազարվարդ, Հասարէվարդ, Թերեւս գգ. *Rose musquée* . Տես ի Բալպասն ծաղիկ՝

Հ ա գ ր է վ ա ր դ եւ Համասփիւռ, յորոց «մեծ մարգարէն Մովսէս եփեաց իւղ աստուածային» ուրիշ ծաղկներու հետ խառնելով :

58. Հ ա մ ա ս փ իւռ . տող 121, «ծաղկել ծաղկումն հազարադոյն, ամէն թփին գոյն մի ծաղիկ . երկոտասան արմատ ունի . կոյր աչերուն լոյս կու բերէ . Հրեշտակք զմայլին անուշ հոտոյն, յորմէ եւ արքայիկ օձն (գղ. hasilic) զօրութիւն կ'անու» : = Զայս ծաղիկ՝ Մխիթար Գոշ յԱւսիս իւր, ԻԶ . 30, 31, կ'անուանէ Հ ա մ ա ս պ ր ա ն, իւր գեղեցկու թեանն համար՝ բուսոց թագաւոր ըլլալու արժանացած . անգ, եւ իէ . 32-33 . (ինչպէս յետ Գոշի տաղասաց ոմն ալ կը գրէ «Հ ա մ ա ս փ իւռ՝ ծաղկանց ամիրայ») : Ըստ Գոշի՝ Հ ա մ ա ս պ ր ա նն դժուարագիւտ ծաղիկ մի է, (զի կը բուսնի ի կատարս լեռանց .

Մաղկեալ Շուշան ի հովտին,

եւ Հ ա մ ա ս փ իւռն ի լերին :

կ'երգէ Մարտիրոս վարդապետ ոմն յիւրում Տաղին «կայթեա՛, սուրբ կաթուղիկէ») . ունի երկոտասան ոտ, (ինչպէս կ'ըսէ եւ Բժշկարանն . «նշանք ծաղկին այս է . մի արմատ ունի, եւ արձակէ բազուկս [=ոտս] երկոտասան, եւ ունի ամէն մէկ՝ գոյն մի ծաղկի այլեւայլ, կապոյտ, եւ ծիրանի, եւ շուշան, եւ այլ . որ ամէն գունից զարդարեալ է Հ ա մ ա ս փ իւռն» . տես Հայքուսակ, 1613, երես 356 . որով սխալ թուի Սալաձորեցւոյն ըսելն՝ Թէ երկոտասան արմատ ունի . նոյնպէս ոխալ թուի Տիւլան երգչի ըսածն, Հայերգ, 49, Թէ «Հ ա մ ա ս փ իւռ ծաղկին ունէր երկոտասան քեր» [=երեւ] . Հ ա մ ա ս պ ր ա նն մեծամեծ բժշկական զօրութեամբք ճոխացեալ է, հիւանդաց առողջութիւն կու տայ, զայս (տպ. զայլս . «զայս» կ'ուղղէ եւ Հայքուսակն յերես 354) քաջատես առնէ (համաձայն Սալաձորեցւոյ՝ «կոյր աչերուն լոյս կու բերէ»), ի վերայ ծովու գնալ տայ, իմաստութեամբ զտգէտս լցուցանէ (վասն որոյ «մայր իմաստութեան» կոչուած է յայլմէ) . Ախրիզան ծաղկի նման՝ ինքն եւս լուսով նշանի ի գիշերի գտանի (ինչպէս կ'ըսէ եւ վերոյիշեալ Բժշկարանն՝ Թէ «պարտ է խնդրել զՀ ա մ ա ս փ իւռ ծաղկին ի գիշերի, զի ի գիշերն պայծառագոյն երեւի ծաղկին ի յայս խնդրողաց») :

Ի՞նչ է այս գեղեցիկ ծաղիկս՝ ժողովրդական առասպելներու կուտակութեամբ չհաւատալի ծաղիկ մի դարձած : Հայքուսակն, յերես 357, կը համարի «Lychnis կոչուած ծաղկանց ցեղէն» . արդեօք ա՞յն է որ կը կոչուի գղ. Anémone pulsatille, «l'espèce (des Anémones) la plus riche en propriétés médicales... employée à l'état frais, elle est utile dans les divers cas de paralysies, surtout dans celle de la rétine (համեմատէ . «զայս քաջատես առնէ» . «կոյր աչերուն լոյս կու բերէ»), dans les rhumatismes et les maladies cutanées rebelles». Emin. Le Maout et J. Decaisne, *Traité général de Botanique*, Paris, 1868, երես 399 . (ըստ

Լիտրէի՝ *Anémone pulsatille* եւ *Lychnide coronaire* ծաղիկքն կը կոչուին ռամկօրէն (*Coquelourde* .)

Թուի թէ ի Բժշկարանս կը գտնուի տեղեկութիւն զՀամասփիւռէ՝ թարգմանեալ ի յունէ . քանզի Նոր Հայկազեանն ի Համասփիւռ՝ ի մէջ կը բերէ զյաջորդ վկայութիւնդ . «Համասփիւռ ծաղիկ . Այս է մեկնութիւն Դիոնեսիոսի ինսաստիտի, որ ականատես եղեւ Համասփիւռ ծաղիկին» . եւ կը յաւելու Նոր Հայկազեանն . «Երկար առասպելք վասն ամենածաւալ ներգործութեանց անգիւտ ծաղկանս» : Յաւալի է որ Հայքուսակն հրատարակած չէ զ«մեկնութիւնդ Դիոնեսիոսի իմաստասիրի» : Չայս եւս ըսեմ որ Համասպրան բառի շատ կը նմանի պարսկերէնն Ճեմսիֆերով, (համեմատէ Ծահասպրամ = պրս. Ծահսիֆերով) . Ճեմսիֆերով է սպիտակ եւ կարմիր ծաղկօք բոյս մի «որ շատ լինի ի լերինս Իսֆահանսու» . կը գրէ Գէորգ ի բառն Ծահսիֆերով . (տեսանք որ Համասփիւռն եւս լեռնական ծաղիկ է) : Ամիրտովաթ զՃահնաֆրան կը կոչէ այլով անուամբ «Սողոմոնի Ռահան» (Հայքուսակ, 2663, ուր Ճահնաֆրանի հետ համեմատուած է նա եւ Համասպրամ) . արդ՝ «իմաստունն» Սողոմոնի անուամբ կոչուած «Սողոմոնի Ռահան»ն՝ կը յիշեցնէ զՀամասպրան որ «իմաստութեամբ» զտգէտս լցուցանէ :

59. Հաւրուտ եւ Մաւրուտ . (ռամկօրէն Հօրօտ Մօրօտ, Խօրօտ Մօրօտ .) տող 65, «մաւի (= կապոյտ) ներկած ժանկառի (= բաց կանաչագոյն) նման սուրմայուն» : = Հնագոյն վկայութիւն ծաղկիս աւնուան կը գտնուի յ'Ագաթանգեղ . 480 . Հաւրուտն եւ Մաւրուտն ըստ ընտիր Զեռագրին Աբրահամ Երիցու՝ որ կը գրէ հօրուսն եւ մօրուսն , ուր տպ. ունի հօրօսն եւ մօրօսն . նոյնպէս եւ Միւթար Գոշ (Առակի, Լ . 36), Հաւրուտն եւ Մաւրուտն, իբր լեռնական ծաղիկ , Բժշկարանք եւ տաղասացք կը գրեն Հօրօս Մօրօս, ինչպէս կ'ըսեն ցայս օր եւ ի գաւառս Հայազտանի : Հաւրուտ եւ Մաւրուտ՝ մէկ ծաղիկ է . եթէ երկու ծաղիկք ըլլային՝ Հին Բժշկարանն Ս . Ղազարու չէր գրեր «Հօրօտ Մօրօտ ծաղիկի տակ» (Հայքուսակ, 1761) . նոյնպէս եւ տաղասացն , «Որ թէ զՀօրօտ Մօրօտն ասեն՝ չէ 'ըման» . տես Ճռախդ . 1859, երես 153 ա . տես եւ զբանս Կոստանդին Երզնկացույ յ'Ախլախնճոր : Սիմէոն Կամերկապցի կը գրէ լոկ Հօրուտ . (տես ի ստորեւ .) նոյնպէս եւ Ինճիճեան, Նոր Հայաստան, 89, «Հորոտ կոչեցեալ ծաղիկն» . Նոր Հայկազեանն եւս որիչ որիչ կը գրէ Հօրուտ, Մօրուտ, որ շթուի ուղիղ : Հաւրուտ եւ Մաւրուտ ծաղիկ անունն՝ շատ նման է անուան երկուց Հրեշտակացն Հարութ վե Մարութ զորոց կը խօսի Կուրանն . Գէորգ կը գրէ թէ սոքա կախարդութեան կը պարապէին, եւ վասն այնորիկ Արտուած արտաքեց զնոսա յարքայութենէ եւ զլիւիվայր կախեց ի ջրհորի միում Բաբելոնի (Չա'հի Պապիլ) . եւ թէ

կախարդութիւն ուսանել ցանկացողներն կը դիմեն յայն ջրհոր առ Հաւրուք ղէ Մարութ: «Հաւրուք եւ Մարութ» ի Հայր եւ Մայր բառից են, կամ թէ ունիւն ո՛ր եւ է աղերս Հարութ եւ Մարութ Հրեշտակաց հետ, որոց զորոցն՝ թերեւս ոչ միայն քան զմեթներորդ դարն, յորում շարազրեցաւ Կուրանն, հնազոյն է, այլ եւ քան զՀինգերորդն՝ յորում թարգմանեցաւ Ագաթանգեղ ի հայ:

«Հօրուտ, կամ Հօրոս» նոյն եւ ռամկօրէն. ծաղիկ գեղեցիկ եւ առնշահոտ իբրեւ զկանթեղաշար փունջ մանրիկ Շուշանաց, հանգոյն Սըմպուլի [գղ. Jacinthe], է՛ որ կապուտակ, եւ է՛ որ սպիտակ. Թուքեա, Թիւքեա յիյէյի. նոր Հայկազեան. — «Մօրուտ. Հօրուտ. Hyscinthus racemosus Dadomei. տերեւք հինգ կամ վեց ելեալ յարմատոյն տարածին ընդ գետին, որոյ երկայնութիւն է իբր կէս ոտնաչափ, նեղ, չերտաւոր, ստուար. ծաղիկն մանր սկահածեւ, միաթերթի, հերձեալ վերուտ ի հինգ չրթուհա, եւ ողկուղածեւ համագումար ի գոյնս գոյնս: Յաճախ է տեսանել ի Հայս». Ստ. Շահրիմանեան. — «Թուքիայ. ծաղիկ. Հօրուտ, Հօրոտ». Հ. Մկրտիչ Անանեան. — «Թուքեա յիյէյի. Հաւրուտ». Պօղոսեան: Սալաժորեցին որիչ կը յիշէ ի 107 տողին զ'Ամաս Թուքիայ ծաղիկն՝ որ ձեռքն չինգնիլ ջառահներուն (= վիրաբոյժներուն). ամէն սահմանք չի գտնուիլ, զիյմաթ (= յարգ) չունի իւր տեղին»: ի հաւաքման ուրեք Գաւառի բառից գտած եմ. «Թիւքեա. ծաղիկ է քաղցրահոտ, կարմիր եւ դեղին. ի մարգագետինս լինի». իսկ Գէորգ կը գրէ ի Պրս. Հայ. Բառարանին. «Թուքեա. է բաղադրութիւն իմն հոշակեալ եւ ծառնուցեալ ամենեցուն. [գղ. Tutie]: Եւ եւս՝ է տեսակ իմն սպիտակ ծաղկան, զոր չորացուցեալ՝ իսկոյն յաշա քարչեն»: Նշանակեմ եւ զգրածն Սիմէոնի Կամերկապցեայ. «Կանաչ Մարութ. Հօրուտ. Կանաչ Թուքիայն է, որ է ծաղիկ. Կարինոյ սարն լինայ» (Հայրուսակ, 1178): Էմիւսեանի համար թէ՛ Բրաբրոն եւ թէ՛ Հօրուտ եւ Մօրուտ՝ կ'ըսուին գղ. Tuberreuse, (տես ի Բրաբրոն):

60. Հ ո ո ո մ ծ ա ղ ի կ . տող 47, «է փռտեղ (ո՛չ թէ փռտեղ, փռտեղ, փռշուտեղ, փռշտեղ), բուսել հետ Մոշին Մորենուն»: — Կ'անգիտանամ: Պետրոս Քալանթարեանի «Հոռմանի ծաղիկ»ն՝ Նրիցուկ է, գղ. Camomille, ըստ Հայրուսակի, 1749. Իսկ Հ ո ո ո մ ծ ա ղ ի կ ն փռտ է, եւ Մոշի ու Մորենույ հետ կը բուսնի:

Մ ո շ է պտուղն Մոշի թփոյ. (ա՛յլ է եւ Մոշի, ծառ, գղ. Tamaris, Tamarisc, Tamarix, թուրքերէն Իղլուս աղանը.) «Մորենի. փոքրագոյն քան զՄոշի. նոյնպէս եւ պտուղն». Բաղդիբ Հայոց Նրեմիայ վարդապետի, տպ. Լիվոռնոյ, 1698, երես 215. — «Մ ո շ. միրգ սեւա, եւ ծծուկ ըստ թթոյ, որոյ աւելին՝ որ Մոշի ասի՝ ըստ Որթոյ ուսս արձակէ. բայց է կարի փռտ ըստ Վարդենոյ». անդ. — «Մ ո շ միրգ.

ինքն սեւ թթի նման է՝ որ Մորենի ասեն»։ Սիմ. Կամերկապցի․ — «Մ ո չ, ծառ ինչ վայրենի, որոյ պտուղն նման Մորենուոյ է, զոր ուտեն»։ Սրուանձտեանց, Մանանայ, 449, Սխալ է Մոյ յօրինակին Եաղբեհանի (Հայրուսական եւս, 1725, Մոյ, այլ կը կարծէ Մ ո չ)․ սխալ է եւ Մոյի Վօրեռուն ի Մ, փոխանակ «Մոչին Մորենուէն»։ Գաղիանոսի Բառք կը գրեն․ «Ուսիկ․ Մոյ»․ յորմէ եւ նոր Հայկազեանն․ «Մոյ․ ի բառս Գաղիանոսի զնի որպէս Ոչակի կամ Ոչակի (ձայն անյայտ)․ զոր Ստեփ. Լեհացի [= Ռոչքեան] իմանայ թփիկ անպիտան բուսեալ յարմատս ծառոց։ Այլ ի Հայս Մոյ ասի շաղախ յարգախառն, որով առնեն զառաջին ծեփ տանց․ որպէս եւ ծեփելն Մոյով՝ ասի Մոյել»։ Փոխանակ զուղիղն Ուսիկ ընթեռնւոյ Ոչակի՝ զսխալն Մոյ պարտ էր ընթեռնուլ Մ ո չ, որ նոյն է Սալաձորեցւոյն եւ այլոց Մ ո չ պտղոյն հետ․ իսկ Ուսիկ է արաբերէն Իւ'ղեյգ, Մորենի, թուրքերէն Պոկլարթիէ (Գէորգ ի բառն Քիյիէ), զոր Ամիրտուլաթ կը գրէ Յուլեխ (Հայրուսակ, 2113)․ տես Օ'Սաիկ, գղ. Ronce յ'Իբն էլ-Բէյտար, Հ․ Բ․ 1578, հայերէն Մորենի, որոյ պտուղն կ'ըսուի գղ. Muroq, Mûre sauvage․ Մ ո չ ի եւ Մ ո չ է տեսակ ինչ Մորենուոյ, թէպէտ եւ Գաղիանոսի Բառք նոյն կը զնեն ընդ Մորենի, ինչպէս եւ արաբերէնն Մուսաա (ձայնիւ նման Մ ո չ ի)՝ ըստ մեկնչաց ոմանց է «le fruit de l'Allec, Իւ'ղեյգ, Ronce», Իբն էլ-Բէյտար, Հ․ Գ․ 2140, ծան. ։

61. Չ իւն աս ծ ա ղ ի կ․ (աամկօրէն Զնծաղիկ․) տող 35։ Տե յ'Ա խւ ա խ ն ձ ո Ր ։

? Ղաթմար․ տող 71․ տես Թ ու լ ի մ ա Ր ։

62. Ծ ա շ կ ի ն, կամ Ծ ա շ կ ի ն ծ ա ղ ի կ (ըստ Ե․ իսկ Մ Ծաշգին․ Ս եւ Գ' Ծաշքինթ)․ տող 103, «է խիստ հոտով, զեղին նման է Զաֆրանուէն»։ — Կ'անգիտանամ։

? Զկնաւար․ տող 104․ տես Կ ն ք աւ ո Ր ։

63. Ծ շ ն ա Ր ո տ․ տող 99։ = Ըստ Թժշկարանաց՝ գղ. Pivoine․ տես ի Լօշտակ։

64. Մ ա մ խ ո պ ո պ․ տող 56։ = Կ'անգիտանամ։ Անունն կը նշանակէ Մամու խոպոպիք (գղ․ boucles)։

65. Մ ա ն ու շ ա կ․ տող 85։ = Գղ. Violette․

66. Մ ա ս ր ե ն ի․ տող 70։ = Գղ. Églantier․ որոյ պտուղն է Մասուր, գաւառի բպոխ Ագուաուկ, գղ. Gratte-cul, թուրք. Գուշ Պուրնու։

67. Մ ա տ ու տ ի կ . տող 48 : = Թերեւս նոյն ընդ Մասուտակ
Բժշկարանաց, որ է գղ. Régisse .

68. Մ ե ղ ը ի կ . կամ Մ ե ղ ը ի կ ծ ա ղ ի կ . տող 69 : = Թուր
ի գղ. Borriginées տոհմէ . տես ի Թ ո ը Թ :

69. Մ չ կ ե ը . տող 55 : = Կ'անգիտանամ :

70. Մ ո չ . տող 47 : = Տեսակ Մորենւոյ . տես ի Հ ո ո ո մ ծ ա ղ ի կ :

71. Մ ո ը ե ն ի . տող 47 : = Գղ. Ronce . տես ի Հ ո ո ո մ ծ ա ղ ի կ :

72. Մ ու ը տ . տող 86 : = Գղ. Myrte .

73. Մ ը ու ա ն . տող 79, «Շրուան ծաղիկն է սպիտակ, մարգն
բուսնի հետ Մրուանուն (Մ' հետ Միանձնուն)» : = Գղ. Asaret , ռա-
մկորէն Cabaret . արմատն կը կոչուի ի Բժշկարանս Մ ը ու ա ն տ ա կ :

74. Ն ա ը զ ո ս . տող 106 : = Գղ. Nard . արբ. Սիւնպիւլի հին-
սի, Սիւնպիւլի ռուսի :

75. Ն ա ը կ ի զ . տող 54 : = Թ'Ազաթանգեղ, 480, գրեալ է Ն ե ը
գիս, եւ ի Ձեռագրին Աբրահամ Երեցու՝ Ներգես . պրս. Ներֆիս . արբ.
Ներնիս, Ձերթին գասահ , գղ. Narcisse .

? **76.** Նաֆ (Մ) . Նաֆաֆ (Ս եւ կ) . Ֆաֆ (ե) . տող 52, «Նաֆն ու
Չինարն ու Ըռեհան՝ հոտերն անուշ քան զամենուն» : = Անծանօթ :

77. Շ ա ը շ ա ը ու ը ի կ . տող 93, «գեղին քաշել վերայ փորուն,
թերերն ամէն պաղամ ներկել, ուրքն որպէս Տորուն» . ըսել կ'ուզէ թէ
Շարշարուրիկ բուսոյ թերերն (= տերեւներն) Որդան փայտի (= Թուրք.
Պագամ աղանը, գղ. Bois de Brésil) պէս կարմիր են, ուրքն — անշուշտ
ծղօան կամ ցօղունն — Տորունի կամ Տորոնի (գղ. (Garance) կարմրու-
թեամբ, իսկ փորն — Թուր ծաղկին մէջն — գեղին : = Կ'անգիտանամ :

78. Շ ու չ ա ն . տող 86 : = Գղ. Lys .

79. Շ ը ու ա ն , կամ Շ ը ու ա ն ծ ա ղ ի կ . տող 79, «է սպի-
տակ, մարգն բուսնի հետ Մրուանուն» (գղ. Asaret) : = Կ'անգիտանամ :
Եպիփանու Կիպրացւոյ Բարդախուս գրոց մէջ «Շրուանդ» կը նշանակէ

Ողկոյդ խաղողոյ թօթափեալ ի հատից , գղ. Rafle . իսկ պրս. Շիրվան՝ է անուռն հին Աղուանից աշխարհին, որոյ գլխաւոր քաղաքն եւս կը կոչուի Շիրվան, զոր կը յիշատակէ եւ Կիրակոս Գանձակեցի, 99, Շրուան տպ. Շիրուան) :

80. Ո ս կ ե ծ ա ղ ի կ . տող 91 , «գեղեցկացել լաւուն լաւուն (= կերպ կերպ), գլխուն ջղայ (գղ. aigrette) է զարկել՝ իբր ծաղկանց ենդիւարու (=թուրք. Եհնիյերի)» = «Մինչ չեւ... իցէ... խորտակեալ մանեակ ոսկոյն», կ'ըսէ Ժողովողն, ԺԲ . 6 . որ ի Կիւրզի Երուսաղեմացւոյ Կոչ . Ընծ . ԺԵ . 321 , թարգմանեալ է . «Եւ թարչամեսցի Ո ս կ ե ծ ա ղ ի կ ն . զոսկեհաճանչ արեգակն առակէ . զի Անթեմս այս երեւելի բանջար է բազմապատիկ, որ (տպ. բանջար է . բազմապատիկ որ) շուրջ զիւրեաւ ունի բուսեալ ճառագայթաձեւս զտերեւոյն » . յոյնն փոխանակ «Ոսկեծաղիկ»՝ կ'ըսէ ի նմին տեղւոյ «փոքրիկ ծաղիկն (անթեմիսն) ոսկեղէն» . իսկ Անթեմ, յունարէն Անթեմիս, է գղ. Camomille , Երիցուկ, զոր Բառք Գաղիանոսի կը գրեն՝ «Անթեմ . Կոռոց ծաղիկ» : Սալաձորեցւոյն Ո ս կ ե ծ ա ղ ի կ ն . ցցունաւոր ծաղիկ մի թուի : Կայ եւ «Կունկու ջղայ (գղ. aigrette)» բոյս մի, ըստ Խոտրջրեցոց (Հայրուսակ, 1546) :

81. Չ ի ն ա ր . տող 52, «հոտն անուշ» : = Կ'անգիտանամ, Պրս. Չեկար կամ Չինար է Սօսի ծառն, գղ. Platane .

82. Պ ու ա . տող 48 , «Պուան ու Պտուակն (ե՛ Պտակն . Ս՝ Պտուան . Մ եւ Կ՝ Պուտվարդն) ու Մատուտիկ եւ ա՛յլ ծաղկունք բացուին սիրուն» : = Գղ. Anémone ըստ Բժշկարանաց . տես ի Մ ա փ :

83. Պ ա ու ա կ , Պտուայ, Պուտվարդ . տող 48 : = Անծանթ . Թերեւս Պտուակ=Պտիկ (զոր տես ի Մ ա փ), տեսակ Anémone ծաղիկ :

84. Ռ ա հ ա ն . տող 52 , Ըռեհան կամ Ռեհան գրուած : = Աբբ. Բեյհան . Թուրք. Ֆեյլիյէն . գղ. Basilic . Կ'ըսուի ի Բժշկարանս եւ Թաղաւորասպրամ, Շահասպրամ, պրս. Շահիսիեքրիւ, Շահիսիեքրիւ, Նապուր :

85. Ս ի ն ձ . տող 81 . տես յ'Ե ղ ե Ր Դ ա կ :

86. Ս ու ա-Վ ա ր դ . տող 70 : = «Մասրի (գղ. Églantier) . փըշոտ կամ Ս ու ա-Վ ա ր դ», գրուած է ի հաւաքման բառից Խոտրջրեցոց . իսկ Սալաձորեցին թուի զանազանել, քանզի կ'ըսէ . «Ս ու ա-Վ ա ր դ ն է բաժնուել յերարմէն՝ խառնուել յերա՛ն Մասրենուն» :

87. Վ ա ր դ . տող 90 : = Գղ. Rose .

88. Տորուն. տող 94, անցողակի յիշուած : = Գղ. (Garance .

89. Տուղտ. տող 69 : = Գղ. Guimauve . թուրք կիւլխաքիւն :

90 Յինկ . տող 41, «Յինկն դեղին ծաղիկ՝ ցնծայ, փայլէ, ծփայ մէջ ջրերուն» : = Այս ծաղկիւս եւս անուան կ'ելլնէ մինչեւ յ'Ոսկեդար հայ գրականութեան, զի յ'իմաստութեան Սիրաքայ, Խ . 16, գրեալ է . «Յինգ առ ամենայն ջրով յեղեր գետոյ՝ յառաջ քան զամենայն խոտ խլեսցի» . Եւթանասունք ի նմին սեղուց ունին «ΑΧΕΙ», որ չէ յունարէն, եւ ինձ թուի երբայեցերէն Ախի կամ Եախ բառն՝ որ կը նշանակէ Կանաչ (*) (տես Կանաչ ի Նոր Հայկազեանն), թերեւս զի ջրասէր բուսոյս տերեւներն միշտ կանաչ կամ դալար կը մնան : Կայ Յինկ եւ յԱռաջին Միլիթարայ Գոշի, ԼԳ . 39, «Ժուրեալ դեղնութեամբ», ակնարկելով ի դեղին գոյն ծաղկներուն : Ետտ հաւանական է որ Յինկ է գղ. Souci d'eau, որ եւ Populage, *Calltha palustris*, ի տոնմէ Հրանունկ ծաղկի, գղ. Renonculacées . Ի տեղիս տեղիս Հայաստանի՝ Յինգ (որ եւ Յունգ) ծաղիկն թուի թէ է գղ. Renoncule, զի կ'ըսուի թէ կը բուսնի ի մարգագետինս, տերեւներն նման են Մաղսանցի (գղ. Persil . Հայրուսակն, 1793, 3019, Կարոս կ'ըսէ), եւ ծաղկներովն մարմնոյ վերայ խարան կը բանան, վասն որոյ թուրքերն կ'անուանեն Եաղը օրու : Համեմատէ ընդ գրածին իբն էլ-Բէյտարի, Հ . Գ . 1878 եւ 1947, թէ Բեպիֆեմ, գղ. Renoncule, սաստիկ կծու եւ այրող է (acre et caustique à un haut degré), եւ թէ տերեւներն նման են Selinon sauvage կամ Ache (Հախուր, Նեխուր, Կարոս) բուսոյ տերեւներուն : Այլ գաւառացիք «Միպանուկ» եւ «Կոպոռչ» կը կոչեն զՅինգ = Renoncule . Իսկ Բաղիեցիք՝ «Հրանուկ» (Հայրուսակ, 1752, 3019) . ուրեմն «Հրանունկ = Renoncule» (Հայրուսակ, 1753) ոչ է «նոր յարմարած բառ՝ տառապարհութեամբ լատ. Ranunculus անուան», ինչպէս կը համարի Հայրուսակն . տես «Ranuncolo . Հրանունկ . Տիւրքիւն չիլեյի» ի Ջախջախեանի Խո.-Հայ. Բառագիրս : Ամիրտովաթ թուրքերէն Տիւրքիւն օրի կը կոչէ զարաբականն Հալփա, որ է գղ. Renoncule acre, Bouton d'or (Հայրուսակ, 1602) . «Թէ զիր էգն առնուն եւ զչորեք դին այրեն ի վերայ բշտին խարեն, եւ յայնժամ որ երեւնայ՝ նա փարատի» :

91. Փեննայ . տող 98 : = Գղ. Pivoine . տես ի Լօշտակ :

Օստրաւայն Մաղիկի

92. (1) Գուլխապահ . տող 93, «չի յապուել զօրն արեւուն, արեւմտուն յետ կու բացուի, պայծառանայ մէջ գիշերուն» : — ի պարսկա .

(*) Ման. Խնթ. — Երբ. «Ախի կամ Եախ» սխալ է . պէտք է լինի Ախու, որ կը նշանակէ՝ «խոտ, մարգ», եւ ըստ Յովբ. Ը, 11՝ «կնիւն» :

կանէն Կիւլ, Վարդ, իսկ բարդութեանց մէջ՝ ծաղիկ, եւ յարաբականէն Սապահ, Առաւօտ, կը թարգմանի Առաւօտածաղիկ : «Գիւլի սաքահին. Առաւօտածաղիկն, ստադիլ է իւր անուներ նորա համար, որ սովորաբար ծաղկում է սուաւօտները, եւ արեւի ճառագայթներէից՝ կէս օրին թարշամում է : . . . Մաղիկը, որ բոլորակ է ու ձագարի նմանութիւն ունի, լինում է կարմիր, սպիտակ, դեղին, երփներանգ գոյներով» . Յովհ. Ա. Թանասեանց, 63 : Գլ. Belle-de-nuit, Nyctage faux-jalap, Faux-jalap, *Mirabilis Jalapa* . Թուրք Կեճեք աեֆա, զոր ոմանք թարգմանած են Գիւլերաղուարճ . մարթի սեպհակահեկ եւ Յայգածաղիկ : — Տես եւ Բարդիւսապահ ծաղիկ ի Բարդ :

93. (2) Զափրան . տող 103, 104 : = Արբ. Զա'փրան, գլ. Saffran, Քրքում :

94. (3) Թուրքիայ . տող 107 . տես ի Հաւրուտ եւ Մաւրուտ :

95. (4) Ղաթիփա . տող 53. «ալ (=շիկակարմիր) է ներկուել, նշման բնիկ ու ծիրանւոյն» : = Թուրք. Գաթիփե չիյէյի, գլ. Amarante, եւ ռամկօրէն Passe-velours, իտ. Amaranto, Fiorvelluto, ծիրանեղոյն ծաղիկ աշնանային, զոր Հ. Մկրտիչ Անանեան կոչած է՝ Թուր յիւքենէ յարմարելով՝ Թաւրնջակ . «Քլաթիփե ծաղիկ . Թաւրնջակ» . որ եւ զ'Ուսսիփե, գլ. Velours, զոր մեք այժմ կ'ըսենք «Թաւիշ» , կը դնէ «Թաւրինջ» : Վրուրի Որմղդանայ Բուրասսանֆ բանաստեղծութեան մէջ՝ Թաւրնջակ դրուած է իբր *Primula*, որ է գլ. *Primevère* (Կովաքնծուկ, Կովաքնծու, ըստ աւանդելոյ Շահրիմանեանի, զոր տես ի Բարդ) : Հայրուսակն եւս, 773, Թաւրնջակ կը թարգմանէ զ'*Primevère* . իսկ *Amarante* Թուր թէ Հայրուսակի համար, 104, է Անթառամ . տես աստէն Անթառամ ծաղիկ ի կարգի Ա Նշանագրի : — Արբ. Գաթիփե է *Gnaphalium* (Իբն էլ-Բէյտար, Հ. Գ. 1813) :

96. (5) Ղարանփիլ . տող 54, «մօռ (= ծիրանեղոյն) է հագել» : = Թուրք. Գարեմփիլ, գլ. *Gillet*, զոր մեք այժմ կը կոչենք Շահոքրամ : Գարեմփիլ կը նշանակէ եւս գլ. *Giroffier*, որ կու տայ զ'*Մեխակ*, գլ. *Clou de Girofle*, կամ սոսկ *Girofle* . (*Մեխակ* է պարսիկ բառն *Միյիսեֆ*, 1 . Բեւեռ փոքրիկ . 2 . *Clou de Girofle* .)

97. (6) Նունուֆար . տող 113. «բուսնի յատակս (Մ՝ յեզերս) ծովերուն» : = Պրս. Նիյուֆեր, Նիյուֆեր, Լիյուֆեր, Նուֆեր, Ապուգ . գլ. *Nénufar* . Թուրք. Էօյիւֆեր կամ Իւլիւֆեր չիյէյի : Ի գիրս մեր կ'ըսուի Շուշան ծովային (իմա՝ ջրային), եւս՝ Կոկոռչի ծաղիկ, Կոկոռ (տես ի Կոկոռչի), եւ Հարսնամատն :

98. (7) Ուսամ. տող 87: = «Մուրան ու Շուշան (ըստ Ս եւ Կ. իսկ ե՛ր Մուրան եւ Ուսամն. Հայրուսակ, 389), Մուրան ու Սուսամն. որ եւ յերես 511 կ'ըսէ՝ թէ «Ուսամն Սալաձորեցւոյն՝ ուղղելի է Սուսամն») ու Բրաբրոն՝ հասրաթ են թէ զիրար տեսնուն» . տող 86. որում յաջորդ 87-88 տողից մէջ կ'ըսուի՝ Սուսամն (Ե. Ս. Կ.) գուլգազ (= զուտ շիկակարմիր) է ներկած, գոյնն է գլուխ կարմիրներուն. Ծիշտ գեղեցիկ է խիստ պայծառ, բուսնի մէջ պաղ աղբիւրներուն» : Թուրք. Սուսամ, գղ. Sésame, հայերէն Կնճիթ կամ Շուշմայ բուսոյ ծաղկներն սպիտակ են՝ ծիրանի կէտերով, մինչդեռ Սալաձորեցին կ'ըսէ «գոյնն է գլուխ կարմիրներուն» . նոյնպէս «բուսնի մէջ պաղ աղբիւրներուն» չի յարմարիր Սուսամի. ես կարծեմ թէ ուղիղն է Ուսամ (Ուսսամ գրուած յօրինակին եազրճեանի ի տող 86, փոխանակ Շուշանի), նոյն ընդ թուրք. Հիւսամե օրու, արբ. հուզամա, Lavande spica, որ ունի կարմիր եւ անուշահոտ ծաղիկս, եւ կը բուսնի թէ՛ յաւազուտս եւ թէ՛ ի ջրարբի տեղիս (Իբն էլ-Բէյտար, Հ. Բ. 791) :

99. (8) Չասր-ծաղիկ. տոճ 83, «Գամուռաշն ու Չասր-ծաղիկն՝ Կոճակն՝ ծաղկել արտերուն» : = Կէս թուրքերէն, Կէս հայերէն. թուրք. Չասր չիչէյի (զոր ոմանք թարգմանած են Վրանածաղիկ), գղ. Liseron des champs, *Convolvulus arvensis*, հայերէն Բաղեղն : Այժմ Բաղեղն կ'անուանենք գղ. Lierre, թուրք. Սարնաշըզ. բայց ըստ Բժշկարանաց՝ Liseron է Բաղեղն, իսկ Lierre է Շաղապատուկ, զոր ի տեղիս տեղիս Հայաստանի կը կոչեն Սիրող :

100. (9) Չիզիսամ. տող 35: = Թուրք. Չիկսեմ չիչէյի. տես յ'Ա խ լ ա խ ն ձ ո Ր :

101. (10) Սնբուլ. տող 46, «մանաւուշ (=մանուշակագոյն) է հագել» : = Արբ. Սիւնպիւլ, գղ. Jacinthe, Յակինթ. իսկ Սիւնպիւլի հիւսիս կամ Դուռի է Նարդոս, զոր տես յիւրում տեղւոջ :

Սուսամ. տես Ուսամ :

102. (11) Սուսամբար. տող 119, «Այն Սուսամբար լըստ Ե. իսկ Ս եւ Կ՝ Գոհար Վարդ) ծաղիկն որ կայ՝ գեղեցկացել (ե՛ր ինքն կարմիր) պայծառագոյն. Երբ որ բացուի վերեւ թփին՝ խիստ գեղեցիկ է ու սիրուն» : = Պրս. «Սիյսեկպեր. ծաղիկն այն՝ որ ընդ դառնալ արեւուն եւ ինքն դառնայ ի կողմն նորա. Կիւնեյիք չիչիկի : Իսկ ոմանք ասեն թէ է սա այն տերեւն անուշահոտ եւ երկայնագոյն Մարսեմա կոչեցեալ, որ արպերէն ասի Բեյնա՛նի գուսսի» . Գէորգ. — «Սուսամբար. անուշահոտ

խոտ» • Սրուանձտեանց, Մանանայ, 451 • — «Սուսամբարը թէ եւ ծաղիկներ թուում տեղաւորուեցաւ, բայց նա խկապէս լայնատերեւ անուշահոտ խոտ է, եւ ոչ թէ ծաղիկ : Նորա բուրմուռքը այնքան խիստ է, որ յիսուն եւ աւելի քայլից հեռու մարդ կարողանում է հոտոտելիքով հասկանալ նորա ներկայութիւնը պարտիզում կամ այգում : Շատ հայկա-նայք, մանաւանդ գիւղացիներէից, այս հոտաւէտ խոտի անունով են կոչուում» • Յովհ. Աթանասեանց, 65 : Իբն էլ-Բէյտար, Հ. Բ. 1256, 4'ը-սէ թէ Սիսեմպիւր, *Sisymbrium*, կը նմանի Անանխոյ, գղ. *Menthe*, բայց քան զայն՝ աւելի լայնատերեւ է եւ աւելի անուշահոտ • իսկ թուրքերէն Մարսաւա, եւ ռամօրէն Մարսեմանի, է գղ. *Coq des jardins*, *Herbe au coq* • Չգիտեմ թէ ի՞նչ է Սալձորեցուն «պայծառագոյն» Սուսամբար ծաղիկն : Եթէ նա գրած է «Գոհար Վարդ» (ըստ Ս եւ Կ), եւ Եազըճեանի օրինակին զաղափարողն փոխած ի «Սուսամբար», իբրեւ ծանօթագոյն անուն, ապա «Սուսամբար = Գոհար Վարդ»ն է ջրային ծաղիկ, ինչպէս կը ծանուցանէ Գր. Նարեկացի ի Տաղի Վարդաժառին, 482 •

Գ ո հ ա ր Վ ա ր դ ը ն վառ առեալ ի վեհից վարսիցն արփենից,
 ի վեր ի վերայ վարսից ծաւալէր ծաղիկ ծովային •
 ի համատարած ծովէն պըղպըջէր գոյնըն այն ծաղիկն :

Մեկնութիւն բառից Սալձորեցունց

Արուգ. տող 3 • անգոր, տկար :

Զամպ. տող 40 • լեռներու վերայ դիզուած ձիւն • տես զոր ինչ գը-րեցի յ'Ա ն Թ ա ո ա մ ծ ա ղ ի կ :

Թեր. տողք 45, 94 • տերեւ, ըստ Հ. Մկրտչի Անանեան :

Իսկի. տող 109 • բնաւ • երբեք :

Լաւուն լաւուն • տող 91 • կերպ կերպ, կամ «կերպիւ կերպիւ» ինչպէս կ'ըսէ յ'34 տողին : «Լալու լալու ձայն • կերպ կերպ անճոռնի ձայն» • Ղեւոնդ Վ. Փիրղալէմեան, Գաւառի բառք :

Զահառիմ. տողք 40 (սխալ է «Զաջառին» յօրինակին Եազըճեանի եւ Հայբուսակի 695, 2846), 80 • (թուի ի Զահ բառէ •) պայծառանալ :

Օրօճ. տող 62 • կը գրուի եւ Որոճ • «Զայն Որոճն՝ որ ի Մարայ կու գայ» • Բժշկարան (Հայբուսակ, 3258) • մանր տեսակն կը կոչուի Ուրոճիկ, սեռական Որոճկան • «Մէկ ծաղիկ մի կայ... միջի ծաղիկն մօռ կու լինի • կտրես՝ կաթն կարմիր է... զկաթն Որոճկան վերան կաթե-ցընես՝ հալէ» • Ոսկիփորիկ Զ (22 Ս • Ղազարու) : Իսկ թէ ի՞նչ է Որոճ կամ Օրօճ՝ ծանօթարարք չեն պակասիր • «Օրօճ • Գաթրը պօնճուղու» • Բառ-գիրք Զուգայեցուց • — «Խաթրը պօնճուղու • Որոճ» • Հ. Մկրտչի Անանեան • — «Որոճ • Գաթրը պօնճուղու • Մանկալայ քաշը • ծովու ճերմակ քա-

բի պէս ակոսաներով ժժմունք մի է» . նոյնն . — «Cissoide . Որոճ, կամ Որոճաձև . է կոր գիծ ինչ երկրաչափական ի ձև Որոճի, այս ինքն Գալլի Երկրագնդի» . Զախջախեան, Բոգ. Իտ. - Հայ. — «Օրոճ . հլունք է ճերմակ եւ երկայն . հաւասար հլունքներուն պէս չէ» . Բառք Խոտրջրեցոց . — Պրս. «Խառնիւրդի [= իշու ուլունք] . ջրեհիւլուն . Գաղղր պունճուղի, զոր վասն զարդու կարեն ի կորդիստ եւ ի պախուրցս ջրեհաց եւ իշոց» . Գէորգ . Սիմէոն Կամերկապցի փոխանակ Որոճ՝ կ'ըսէ . «Խաթիր պունճուղի . ինքն Զորու ծիծէն կու ասեն, կամ Զորու ծիծեռ . լաւն՝ խիստ մանտրն է [Որոճիկ, ըստ Զ Ոսկիփորկի]» . (Հայրուսակն . 2636, կը գրէ Զորու ծծեր .) Վանեցիք կ'ըսեն «Զմրուկ . չոր խեցի՝ ջրային ժժմանց . Ծանկալայ քաշի [ըստ Անանեանի . նոյն է Գաթր պունճուղու, Մանկալայ քաշը], զոր կախեն օրօրոցի գերանէն, եւ մանուկը իր թաթիկներով կը խառնէ զայն, անոր չըխկըխկոց ձայնով կը զուարճանայ» . Սրուանձտեանց, Մանանայ, 427 . Եթէ ստոյգ է էմինեանի գրածն թէ գղ. Porcelaine խեցեմորթն՝ թուրքերէն կը կոչուի Մոնղալա քաշը պիօճի, ուրեմն Որոճ = Գաթր պունճուղու՝ այս ծովային ժժմակիս խեցին է . (ինձ թուի գղ. Gauris կամ Goris կոչուածն .) Արդ՝ երբ կ'ըսէ Սալաճորեցին, տողք 61-62, թէ «Ծափծիլն սպիտակ է հագել, դեղին քաշել վերայ փորուն, Բոլորն ամէն օրօճ շարիլ (ըստ Ե . ուր Ս եւ Կ՝ շարին շարուել), նայեցէք ի սպիտակ շարուն», կը նշանակէ թէ Ծափծիլ ծաղկի մէջն դեղին է, եւ շուրջանակի շարուած են սպիտակ որոճներ = ուլունք :

Այլ է թուրքերէն Գաթր քրքնաղը = Զորույ սմբակ, ըստ Պօզաճեանի՝ հայերէն Մոշայ [գղ. Tamaris], ըստ Հ . Թ . Աղեբեանի՝ գղ (Genet, հայերէն Կենիստայ [լաւ եւս Գենիստայ, լտ. Genista], ըստ Վանեցոց՝ Թղմուկ (Խաչատուր քահանայ Տէր-Վարդանեան, Արեւելեան Մամուլ, 1895 Դեկտ. 1, երես 734, թիւ 48), Հայրուսակն (3258 . 2636 . 365, ծան. 2) նոյն կը համարի զ'Գաթր պունճուղու եւ զ'Գաթր քրքնաղը, եւ Օրոճ կը կոչէ գղ. Genet, «մեծ կամ փոքր թուփ է, ձիգ ճիւղերով, մանրիկ տերեւներով եւ հասկաձեւ ծաղկներով» . (ի թիւ 563, ծան. 2, Senet, ուղղելի է Genet .)

Օսարաճայն քաոֆ

Այլ տողք 43, 53, 72 . թուրք. Այլ, շիկակարմիր,

Բեքարե . տող 75, «Բարձուենեկին գոյնն է պակաս, հոտիկն անուշ է բէջարուն» . պրս. Պիչարե, անճարակ, հէք, ողորմելի . Սալաճորեցին ըսել կ'ուզէ՝ թէ Հէք Բարձուենեկին գոյնն է պակաս, հոտիկն անուշ : Տես եւ ի Հայեդգ, երես 78 . «Կէ՛լ, պէչարայ Կամպար օղլի» = Ե՛կ, ողորմելի որդի Կամպարի (Կամպուրի ?) . Հայրուսակն, 343, սխալ կ'իմանայ «Բէջար կամ Բէչար», անուշահոտ ծաղիկ :

Բիթուն . տող 29 . թուրք. Պիլթիւն, բովանդակ, համօրէն :

Գուշգազ (ըստ Ե․ սխալ է Կուհագ ի Ս եւ Կ)․ տող 87․ այս բառ կը գտնուի եւ ի Բանաստեղծութիւնս Սայեաթ Նովայի, տպ. Մոսկուա, 1852, երեսք 69, 88, ուր կ'ըսուի յառաջին տեղւոջ՝ «տանգըդ է գուշգազի նման»․ զոր հրատարակիչն, յերես 70, կը մեկնէ «խաւ ար», զուտ չի կակարմիր, Թուի պարսկերէն, ի Կիւլ = Վարդ բառէ։

Դաստան․ տող 127․ պրս. Տէսթան, պատմութիւն։

Դաստուր․ տող 31․ պրս. Տէսթուր, հրաման, թոյլտուութիւն։

Դարդ․ տող 98․ պրս. Տէրս, հիւանդութիւն, ցաւ։

Ենգիչարու․ տող 92․ Թուրք․ Ենկիչերի, որ կը Թարգմանի Նոր զինուոր, յայտնի է թէ ի՛նչ էին Ենկիչերիներն։

Ժանկառի․ տող 65․ պրս. Ժենկեարի, Թուրք․ Ժենկեարի, լժէնգէւի․ պղնձի ժանգի գոյն, բաց կանաչագոյն»․ Յովհ. Գազանճեան, Բառք Եւդոկիացւոց, Հանդէս Անստեայ, 1898, երես 305 բ։

Խաս․ տող 107․ արբ. Խասս, բուն, անխառն, զուտ, ազնիւ։

Հասարք․ տողք 86, 101․ արբ. Հասրէք, կարօտութիւն․ իսկ առ Սալաճորեցւոյ՝ կարօտ, ածական։

? Հանաւուզ, Հանավուդ, Զանաւար, Հանաւար․ տող 60․ անուն գունոյ զոր չկարացի ստուգել։

Հանքար․ տող 23․ Թուրք. Գանքար, կենդինար։

Հարդ լինել․ տող 6․ արբ. Հարգ, ընկղմումն․ յորմէ Թուրք․ Հարգ օրնագ, ընկղմիլ։

Դըրմըզ, տող 46․ Թուրք. Գըրմըզը, կարմիր։

Դիլնաք, տող 108․ արբ. Գըլնէք, գին, յարգ։

Մախնուր, Մախնուր․ տող 45․ գունոյ անուն զոր չկարացի ստուգել։

Մանաւուշ․ տողք 46, 78․ Թուրք. Մենկվիշ, մանուշակագոյն։

Մաւի․ տող 65, Թուրք. Մավի, կապոյտ։

Մօռ․ տողք 45, 54, 72, 78․ Թուրք. Մօր, ծիրանեգոյն։

Չայիր չիւան․ տող 42․ Թուրք. Չայր․ պրս. Չեւեւ, մարդ, մարդազնախն։

Պաղաւ․ տող 94․ պրս. Պեղեւ, Պեֆեւ․ արբ. Պագաւ․ Թուրք. Պագաւ աղանը․ գղ. Bois de Brésil․ ըստ Բժշկարանաց՝ Որդան փայտ, որ կարմիր ներկ կու տայ։

Ջառահ․ տող 107․ արբ. Զէրահ, վիրաբոյժ։

Ջրայ․ տող 92․ պրս. Զէղա, ցցունք․ գղ. Aigrette․

Սուրնայ․ տողք 63, 65․ պրս. Սիւրնէ, ծարիր։

Ստոքհոլմ, 3 B, Arsenalsgatan

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԻԶԱՆԴԱՅԻ